Győri Péter

A hajléktalanvilág peremén*

Kolduló és kukázó hajléktalan emberek

Írásunkban a kolduló, gyűjtögető, kukázó hajléktalan emberek jellemzőit elemezzük húsz év empirikus adatfelvételei alapján. Az elemzés során azt találtuk, hogy a hajléktalan helyzetben lévő emberek körében a kolduló-kukázó hajléktalanok egy markánsan eltérő csoportot alkotnak mind lakhatásukat, megélhetésüket, szocio-demográfiai hátterüket, mind mindennapi életüket tekintve. Szinte minden dimenzióban hátrányosabb képet mutatnak még a többi hajléktalanhoz képest is. Elemzésünk azt mutatja, hogy ezekkel az emberekkel az utcai szolgálatokon és egyes nappali melegedőkön kívül a hajléktalanellátás bentlakásos intézményeinek alig van kapcsolata. Látványos, mindennapi jelenlétük a közterületeken lényegesen befolyásolhatja a hajléktalanokról alkotott képet, miközben ez a konstrukció lényegesen eltér a hajléktalanok többségének jellemzőitől.

Számtalanszor elmondtuk és leírtuk már, hogy a közterületeken látható *hajléktalanok*, vagyis a *fedél nélküli* emberek (az újabb hazai büntető jogalkotás szerint: az *életvitelszerűen közterületen tartózkodást elkövető* emberek) csak „a jéghegy csúcsa", sokkal több ember hajléktalan egy-egy időpontban, lakik hajléktalanszállásokon, illetve nagyságrenddel többen lakástalanok, élnek otthontalanul, nincs valóságos biztonságos otthonuk. Mégis, a közvélemény még mindig nagyon gyakran a saját vizuális benyomásaira hagyatkozik, s *a fedél nélküli embereket* azonosítja *a hajléktalanokkal*. Az utcákon koldulók, kéregetők, lejmolók, gyűjtögetők és kukázók szintén jól láthatók, s igencsak sokan őket is *a hajléktalanokkal* azonosítják. A koldusokról, kukázókról alkotott kép összemosódik a hajléktalanokról alkotott képpel: másokétól elütő, sokszor szakadt, piszkos ruha, elhanyagoltság, alkoholfogyasztásra utaló kinézet és így tovább. Holott joggal feltételezhetjük (külön, erre vonatkozó kutatások hiányában is), hogy a koldusok, kukázók döntő többsége valamiféle lakásban alszik éjszaka, nem közterületen, s nem is hajléktalanszállón. Ahogy a hajléktalanoknak is csupán egy kisebb része próbálja ilyen módon fenntartani magát. A hajléktalan embereknek egy kisebb, azonban kutatásaink

* A címadással is szeretnék tisztelegni egykori barátom, Mezei György előtt, aki a 90-es években vizsgálta a kolduló hajléktalanokat és „A világ peremén" néven hajléktalan idősotthont alapított számukra Újpesten. Egyben köszönöm Bényei Zoltán, Matern Éva, Misetics Bálint, Mózer Péter és Tánczos Éva kézirathoz tett segítő észrevételeit.

szerint az elmúlt évtizedben már nagyon is számításba veendő hányada kényszerül kéregetésből, gyűjtögetésből biztosítani önfenntartását.

2018-ban az éves országos „*Február Harmadika*" kutatásban[1] részt vevő nyolc és félezer válaszadó hajléktalan ember közül 1670 fő (19 százalék) koldulásból (kéregetésből) és/vagy kukázásból (gyűjtögetésből) biztosította létfenntartását az év januárjában. Írásunkban arra keressük a választ, hogy ők, a *koldulásból-kukázásból* élő hajléktalanok csoportja vajon markánsan különbözik-e a többi hajléktalan embertől.[2] Miközben erre a *másságra* kerestük a választ, arra is rá kellett ébrednünk, hogy a húsz éve minden évben lebonyolított hajléktalan adatfelvételünk egészen kivételes, a hazai szociológiai szakirodalomból mindeddig hiányzó lehetőséget nyújt arra, hogy ha nem is a koldusok, gyűjtögetők, de a kolduló, kéregető, kukázó, gyűjtögető hajléktalanok sok szempontú, időben és térben kiterjedt statisztikai elemzése is sorra kerüljön.[3]

[1] 1999 óta minden évben, február első hetében kérdőíves adatfelvételt szervezünk a közterületeken és a hajléktalanszállásokon élő emberek körében. Az adatfelvételben való részvétel önkéntes. Lásd erről részletesebben: Huszadik alkalommal készült országos adatfelvétel a hajléktalan emberekről. Interjú Győri Péterrel és Gurály Zoltánnal, *Esély*, 2018/3.

[2] Ez az írásunk nem *„a koldusokról", „a guberálókról"* szól, hanem szűkebben, az általunk megkérdezett, vizsgált hajléktalan emberekről, akik megélhetésüket részben, vagy egészben koldulásból, kéregetésből, gyűjtögetésből, kukázásból biztosítják. A hazai és nemzetközi szakirodalom és szépirodalom, valamint a napi riportázs irodalom számtalan esetben foglalkozott – az említettek közül elsősorban – a közvéleményt is leginkább foglalkoztató koldusokkal, mi itt csak néhány legújabb kori hazai írásra emlékeztetjük az Olvasót, melyek a hajléktalanokkal összefüggésben keletkeztek: (Demszky 1982, Mezei–Bús (é.n.), Bús 1996/1, Bús 1996/2, Oross 1996, Bene 2015). A szépirodalomból egy-egy írás: Esterházy (1986), Gelléri (1984), Tersánszky (1927).

[3] Az eddigi köszöneteken túl, köszönet annak a több száz, a hajléktalanellátásban dolgozó segítő kollégának és sok-sok ezer hajléktalan helyzetben lévő embernek, akik kérdezőként és válaszadóként lehetővé tették eddig e páratlan kutatássorozat megvalósulását.

Főbb időbeli és területi tendenciák

Az immár húsz éve minden év február 3-án lebonyolított, ún. Február Harmadika hajléktalan adatfelvételek során a lehetséges megélhetési források (válaszlehetőségek) között mindig szerepeltettük a *rendszeres* és *alkalmi munka*, a különböző *nyugdíjak* és *segélyek* stb. mellett a *koldulást-kukázást* is.[4] A két évtized adatainak áttekintése azt mutatja, hogy (1) míg a 2000-es évek első felében a koldulásból-guberálásból (is) megélők aránya az éppen hajléktalan helyzetben lévők között – talán mondhatjuk – elhanyagolhatóan alacsony (9-12 százalék) volt, (2) addig **2006 és 2008 között robbanásszerűen megnőtt ennek a megélhetési formának a gyakorisága**, (3) **majd 2008-tól máig** (26 százalékról 19 százalékra csökkenve) **ezen az igen magas szinten stabilizálódott, folyamatos lassú csökkenést mutatva** (*1. ábra*).

1. ábra: A kéregetés, koldulás, gyűjtögetés, kukázás előfordulása a megélhetés forrásaként a hajléktalan emberek körében, 2000–2018

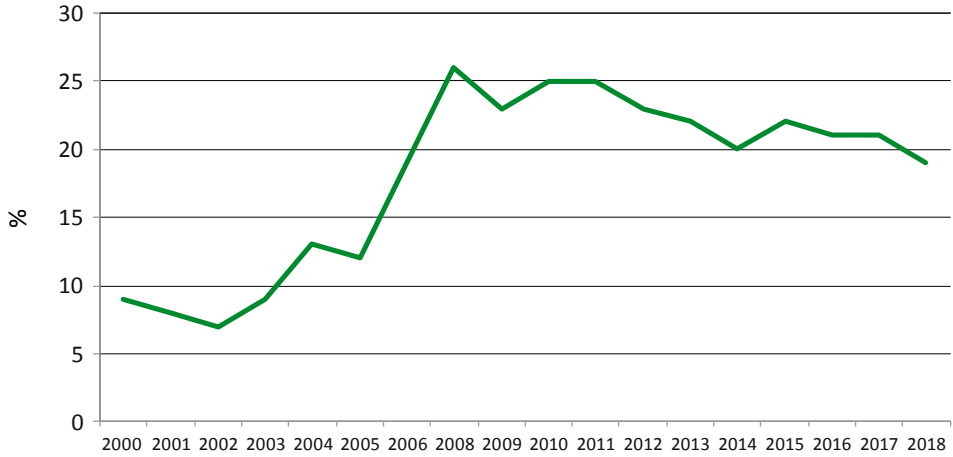

[4] Az itt felhasznált adatok pontos értelmezéséhez tartozik, hogy

a) 1999-ben ez a válaszlehetőség még nem szerepelt, illetve 2007-ben oly módon szerepelt, hogy ezt a két évet elemzésünkből ki kellett hagyni,

b) 2000-2008 között még a kérdés úgy szólt, hogy „*Honnan jutott … januárjában jövedelemhez?*”, s a felajánlott válaszlehetőségeknél összevontan szerepelt, hogy „*koldulásból, guberálásból*”, majd 2009-től váltottunk arra a kérdésre, hogy „*Miből élt meg 2009 januárjában?*”, s ekkortól már – a tartalmi okokon túl az előfordulás gyakorisága miatt is – külön szerepelt a válaszlehetőségek között, hogy „*kéregetésből, koldulásból*”, illetve „*gyűjtögetésből, kukázásból*”.

Jelen elemzésünk során e két válaszlehetőséget összevontuk, vagyis a koldulásból (kéregetésből) és/vagy kukázásból (gyűjtögetésből) élőkre koncentrálunk, mert ugyan e két megélhetési forma igen különböző, azonban igen nagy az átfedés e két alcsoport között, illetve háttérelemzésünk azt mutatta, hogy távolról sem különbözik annyira e két csoport egymástól, mint amennyire ők együttesen különböznek a többi hajléktalan helyzetben lévő embertől.

Vagyis azt látjuk, hogy 2008-tól **minden negyedik-ötödik hajléktalan ember** (itt évente hét-tizenegyezer válaszadóról van szó) **a saját létfenntartását részben, vagy egészben koldulásból (kéregetésből) és/vagy kukázásból (gyűjtögetésből) biztosítja**.[5] Bármely válfaját, megjelenési formáját is tekintjük e tevékenységeknek – és egy pillanatig félretesszük, hogy ez a megélhetési forma vajon *kizárólagos, elsődleges*, vagy *kiegészítő* jellegű-e –, önmagában is meghatározó jelentőségű az a tény, hogy a hajléktalan helyzetbe kerültek közül ennyire sokan kényszerülnek koldulni-kukázni, de az érintettek önbecsülése, vagy akár a közvélemény megítélése szempontjából is ennek hatása – véleményünk szerint – messze nem lebecsülendő.

A koldulás és gyűjtögetés elmúlt évtized során megfigyelhető ilyen magas arányú elterjedtségén túl, természetesen sokakban fölmerülhet a kérdés, mi lehet ennek az oka, mi állhat a háttérben? Mielőtt azonban néhány nagyvonalú hipotézist megpróbálnánk fölvázolni, érdemes ezen megélhetési formák gyakoriságát különböző településeken is megvizsgálnunk. (Már csak azért is, mert sokak számára az egyik kézenfekvő magyarázat az lehet, hogy bizonyára vidékről Budapestre áramlottak a hajléktalanok a jobb, vagy akárcsak az ilyen éppen-hogy-megélhetés céljából.)

Vissza-visszatérően fölvetődik, hogy a településenként, régiónként valóban jelentősen különböző munkerőpiaci helyzet, a megélhetési lehetőségek különbözősége szinte mágnesként vonzza a nagyobb városokba, elsősorban Budapestre a hajléktalanná vált embereket, s különösen így van ez azoknál, akik koldulni, gyűjtögetni „jönnek Budapestre". Amikor erről kérdeztünk 2011-ben, akkor azt találtuk, hogy a budapesti hajléktalanok 46 százaléka Budapesten született, és a koldulásból-kukázásból élők sem tértek el ettől lényegesen (44 százalék). A fővárosban élő, megélhetést kereső hajléktalanok többsége tehát valóban nem Budapesten született, azonban élete egy szakaszában – nem feltétlenül hajléktalanná válását követően – a fővárosba költözött. Azonban az eleve fővárosban születettek aránya is jelentősnek mondható.

[5] Nem győzzük elégé hangsúlyozni, hogy évről-évre többségükben nem ugyanazok az emberek válaszoltak kérdéseinkre, a hajléktalan élethelyzet többnyire egy átmeneti élethelyzet (sajnos vannak, akiknél nem), így a vizsgált csoportok tagjai is folyamatosan változnak. De megkülönbözteti őket, hogy koldulnak-kukáznak-e, vagy sem, s megvizsgáljuk, hogy vajon egyéb jellemzőik is különböznek-e, vagy sem.

2. ábra: A koldulás, kukázás előfordulása településenként a hajléktalan emberek körében (2018)

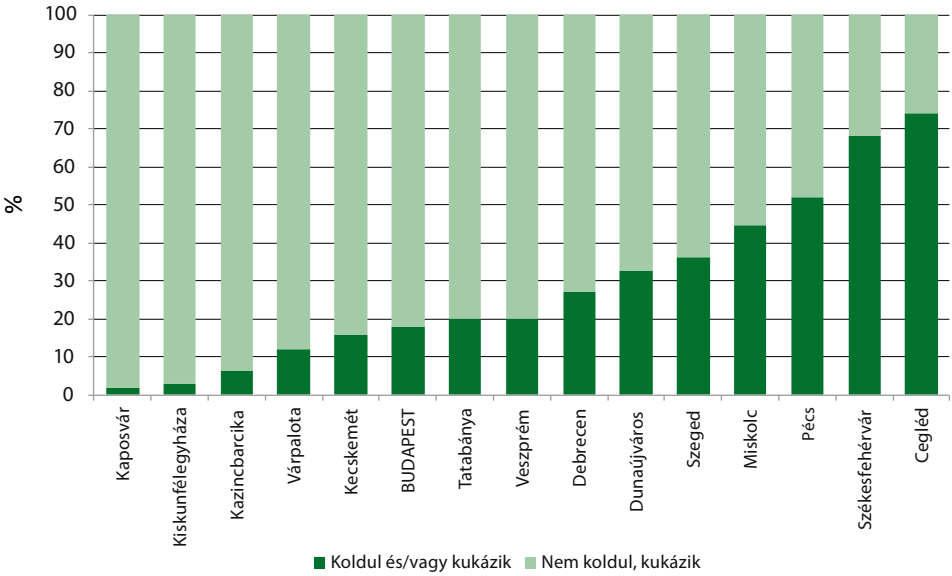

Először is megállapíthatjuk, hogy Budapesten a hajléktalan emberek körében átlagos (18 százalék) a koldulásból-kukázásból (is) élők aránya.[6] De talán ennél fontosabb, hogy **településenként szélsőségesen eltérő a kolduló-kukázó hajléktalanok aránya.** Az itt bemutatott városok közül Kaposváron csupán a hajléktalanok két százaléka, viszont Cegléden 74 százalékuk(!) él ezzel a létfenntartási formával[7] (*2. ábra*). Ez arra int bennünket, hogy legyünk igencsak óvatosak az olyan általános magyarázatokkal, hogy a) az elmúlt években azért csökkent némileg a koldulók-kukázók aránya, mert javult a foglalkoztatottság, ezt némileg segítette a közfoglalkoztatás, b) az elöregedéssel párhuzamosan nőtt a nyugdíjból élők aránya, c) jogszabályok szűkítették a koldulás, illetve a kukázás lehetőségeit és így tovább. Valószínűleg igencsak sok ok áll a háttérben, mi azonban inkább csak a főbb tendenciákra keresnénk a magyarázatokat: miért következett be 2006–2008 között egy *nagyságrendi ugrás* az ilyen megélhetési forma terén, s ez miért stabilizálódott (csökkent enyhén) a 2008 utáni években? Utóbbi kérdésre részben az itt felsorolt válaszkísérletek adhatnak magyarázatot, azzal a fontos kiegészítéssel, hogy több településen, régióban nem is stabilizálódott-csökkent

[6] Vagyis adataink nem igazolják vissza, hogy Budapest lenne a koldulásból-kukázásból is megélni kényszerülő hajléktalan emberek legfőbb célállomása, ami viszont nem áll ellentétben azzal a hipotézissel, hogy maguk a kisebb-nagyobb városok lennének az ilyen megélhetésre (is) szorulók célpontjai a maguk szegényebb települési környezetükben, régiójukban.

[7] Ebbe az összehasonlításba az adatfelvételben részt vevő több tucat település közül azokat vontuk itt be, ahol legalább 50 hajléktalan ember válaszolt kérdéseinkre (a többi települést az esetleges hibahatár miatt itt nem szerepeltetjük).

az elmúlt évtized során a koldulásból-kukázásból élők aránya, hanem folyamatosan tovább növekedett, s egészen extrém szintet ért el (ilyen pl. Miskolc, Pécs, Székesfehérvár).

Ezen a ponton érdemes arra is felfigyelnünk, hogy az itt felsorolt városok közül **ott, ahol a hajléktalanok közül nagyon sokan koldulnak-kukáznak, a koldulók-kukázók csoportján belül extrém magas a cigány emberek részaránya**[8]: Miskolcon (53 százalék) és Pécset (51 százalék), illetve még Kecskeméten is (57 százalék). Más nagyobb városokban a cigányok aránya a koldulók-kukázók körében az átlagosnál alacsonyabb – Székesfehérváron (27 százalék), Cegléden (30 százalék), Szegeden (34 százalék), Dunaújvárosban (23 százalék) –, Budapesten pedig az arányuk átlagos (41 százalék). Csak feltételezhetjük, hogy ennek hátterében az észak-keleti és a dél-nyugati régióban nagyobb arányban élő roma népesség különösen kirívó elnyomorodása állhat, viszont következményként megállapíthatjuk, hogy e településeken a látható utcai koldusok-kukázók és látható hajléktalanok, fedél nélküliek tényleges átfedése jelentős mértékben befolyásolhatja an bloc a „*hajléktalanokról*" alkotott képet.

A 2006 utáni „második nagy pofon" és hatásai[9]

Az évenkénti Február Harmadika kutatások adatainak az időbeli elemzése azt mutatja, hogy a 2006–2008 közötti drasztikus változás, mondhatni, zuhanás okaként meglehetősen egyértelműen **a munkaerőpiaci változásokat** lehet megjelölni. Ezen belül is lényegében **az alkalmi munkák helyét vette át igen sok esetben a koldulás-kukázás.**

Abban nincs változás, hogy mind 2006-ban, mind 2008-ban nagyjából minden második hajléktalan ember a saját maga önerejéből (munkájából) tartotta fenn magát, legyen az rendszeres, vagy alkalmi munka, vagy akár koldulás-kukázás (*3. és 4. ábra*)[10]. A változás abban érhető tetten, hogy míg 2006-ban a legtöbben még a munkaerőpiac margóján, az alkalmi, feketemunka világában mozogtak, addig 2008-ra az alkalmizás lehetősége radikálisan beszűkült, sokan innen is kiszorultak, és kénytelenek voltak a feketemunkánál is rosszabb tevékenységek révén fenntartani magukat, maradt nekik a kéregetés és gyűjtögetés.

[8] A romák részarányának alakulásáról a hajléktalan helyzetben lévők körében részletesebben szólunk Győri (2017).

[9] Az 1990-es rendszerváltást követően a „második nagy pofon" mibenlétéről lásd (Győri 2013).
A 2006-tól bekövetkező alapvető fordulatról több korábbi írásunkban is már szóltunk (Győri 2008, Győri 2015)

[10] A *3., 4., és 5. ábra* értelmezéséhez megjegyezzük, hogy a megélhetés forrására vonatkozóan természetesen több forrást is meg lehetett jelölni, az ábrák minden megemlített forrás előfordulásának a gyakoriságát mutatják.

3. ábra: Honnan jutott 2006 januárjában jövedelemhez? (F3–2006)

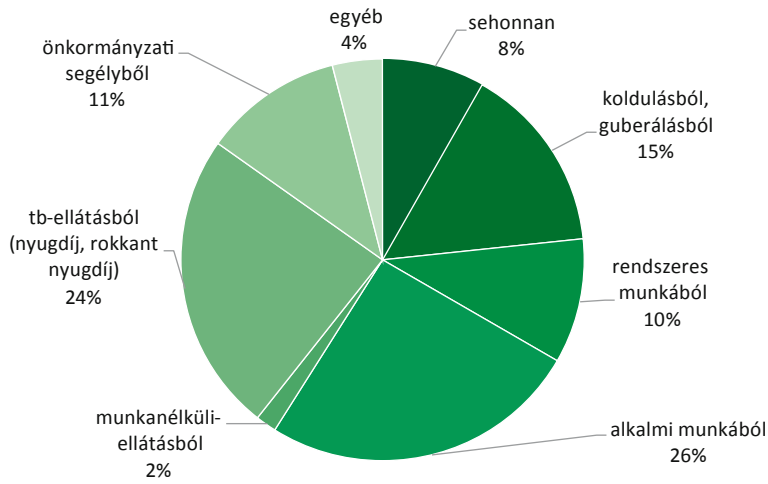

4. Megélhetési formák előfordulása 2008 januárjában (F3–2008)

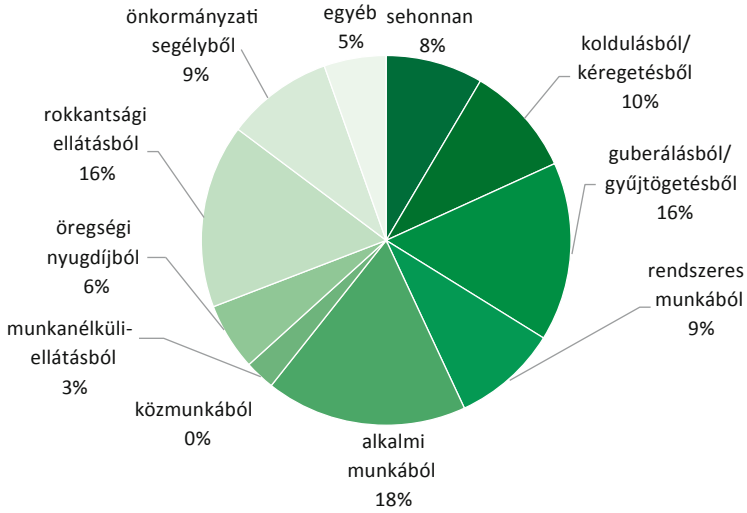

E tömeges „csúszás", kiszorulás idején, 2008 februárjában – amikor a korábban stabil munkával rendelkező (nem hajléktalanok) tömegei árasztották el ezeket az instabil munkaerőpiaci posztokat – megkérdeztük a hajléktalan embereket, hogy vajon *„Szeretne-e ezen a helyzeten változtatni?"*, mármint azon, hogy éppen van-e, illetve nincs munkája. A koldulók-kukázók csupán 13 százaléka jutott ekkor valamilyen egyéb munkához, ez is inkább csak valamilyen be nem jelentett, feketemunka volt, bejelentett munkát mindössze két százalékuk(!) végzett. (A nem koldulók-kukázók 33 százalékának volt ekkor valamilyen be nem jelentett munkája, s 16 százalékuk jutott rendszeres bejelentett munkához.) A koldulók-

kukázók szinte kivétel nélkül (98 százalék) elégedetlenek voltak munkaerőpiaci helyzetükkel és szerettek volna valamilyen munkát vállalni (93 százalék). A legtöbb kolduló-kukázó leginkább *rendszeres munkához* szeretett volna jutni (33 százalékuk), de voltak, akik *bejelentett* alkalmi munkával is már megelégedtek volna (15 százalék), vagy akárcsak egy *jól fizető* alkalmi munkával (21 százalék), s nem kevesen (17 százalék) *bármilyen* munkát elvállaltak volna. Még a munkaügyi központot is viszonylag sokan felkeresték ilyen célból (27 százalék, a másik csoport esetében ez 42 százalék), annak ellenére, hogy az tényleges segítséget csak igen ritkán volt képes nyújtani. A munkavállalás akadályaként 2008-ban a koldulókukázók legtöbben betegségüket említették (29 százalék), illetve a munkahiányt (22 százalék), külső megjelenésüket (17 százalék), vagy a megfelelő szakma hiányát (12 százalék). (A nem kolduló-kukázó hajléktalanok körében a sorrend és az arányok is lényegesen eltérőek: 34 százalékuk a betegségét, 16 százalékuk megváltozott munkaképességét, 12 százalékuk a munkahiányt, 9 százalékuk a megfelelő szakma hiányát említette, s csupán 5 százalékuk említette külső megjelenését munkavállalása akadályaként.)

5. ábra: Megélhetési formák előfordulása 2018 januárjában

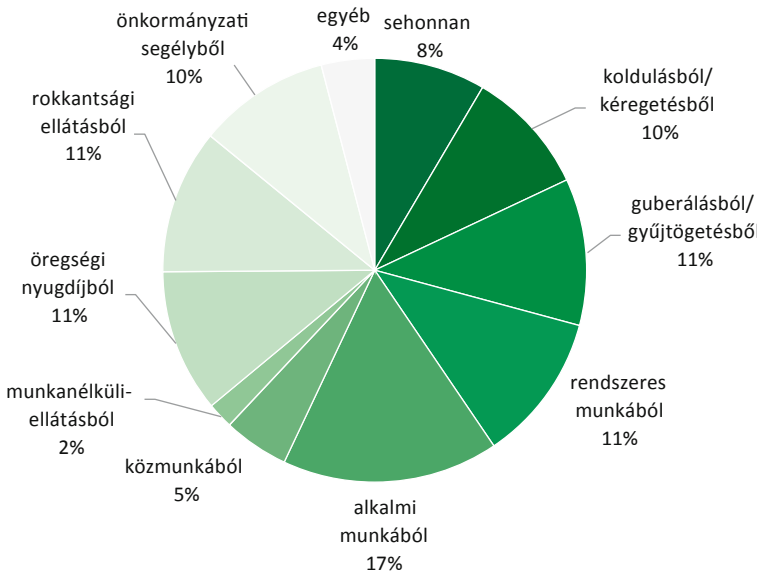

Tíz év alatt – 2008 és 2018 között – a hajléktalan emberek által végzett megélhetési formák szerkezete alig változott (*4. és 5. ábra*). Kisebb szerkezeti változásként legfeljebb annyi látható, hogy szerény mértékben megjelent a közmunka lehetősége, s némileg csökkent a koldulás-kukázás előfordulása. Rendszeres munkából származó jövedelemmel a koldulás-kukázás csak egészen kivételes esetben

kapcsolódik össze – mind 2018-ban, mind 2008-ban.[11] Ugyanakkor azt is meg kell említenünk (ez ezeken az ábrákon nem látható), hogy időközben érzékelhetően megnőtt a koldulók-kukázók körében azok aránya, akik olykor alkalmi munkához is hozzájutottak. 2018-ban, amikor a munkaerőpiaci helyzet már alapvetően kedvezőbb a 2008-asnál, minden negyedik kolduló-kukázó (24 százalékuk) jutott alkalmi munkához is. Csupán ennyi jutott volna el a hajléktalan emberekig a munkaerőpiaci helyzet lényegesen kedvezőbbé válásából?

Annyit az előzőekhez még hozzá kell tennünk, hogy persze úgy is fogalmazhattunk volna, hogy az alkalmi (fekete) munkát végző hajléktalanok egy része (2018-ban pontosan 20 százaléka) az így megszerzett jövedelmét kénytelen volt még koldulással-kukázással kipótolni, s ezekből együttesen valahogyan eltengődni.

A hajléktalan emberek megélhetési forrásszerkezetének alig érzékelhető változása 2008 óta – annak ellenére, hogy az általános munkaerőpiaci helyzet lényeges javulást mutatott 2018-ra – számtalan új kérdést vet fel: A munkaerőpiaci változások nem „értek el" a hajléktalanságban élőkig? Akiket elértek (rendszeres jövedelmet jelentő munkához jutottak), azok nagy arányban ki tudtak kerülni ebből az élethelyzetből és már nem hajléktalanok? És ennek így nyoma sincs a „még" hajléktalanok körében? A keveseket (és szintén csak alkalmilag) elérő közmunka korrigálhatta némileg a munkaerőpiacról teljesen kiszorultak arányát?[12] Az éppen hajléktalan helyzetben lévők, az ebbe a helyzetbe kerültek fizikai-mentális-pszichés állapot szerinti összetételének a leromlása miatt nem érzékelhető szélesebb körű javulás a munkaerőpiaci pozíciókban? Ennek köszönhető-e a koldulásból-kukázásból (is) megélni kényszerülők arányának a szinten maradása, csupán enyhe csökkenése? Vagy – eltérően a 2006 és 2008 közötti „nagy kiszorulás"-tól – immár nem is a munkaerőpiac alakulása gyakorolja a legnagyobb hatást e megélhetési formák elterjedtségére, hanem valami más? Utóbbi lehetőség különösen elgondolkodtató lehet.

[11] Amikor a 2008-2018 közötti időszak első felében, 2012-ben megkérdeztük, hogy *„Volt-e legalább 30 nap munkaviszonya 2011-ben?"* a koldulók-kukázók mindössze 19 százaléka válaszolt igennel (a másik csoportban ennek előfordulása 36 százalék volt.)

[12] A 2008–2018 közötti időszak elején, 2010-ben részletesen kérdeztünk erről. A koldulásból-kukázásból élők ekkor még viszonylag nagy arányban keresték fel a munkaügyi központot (36 százalékuk, igaz a másik csoportban ez lényegesen gyakoribb volt /46 százalék/). Viszont arra a kérdésünkre, hogy *„Az elmúlt év során felajánlották-e Önnek a közhasznú munkavégzés lehetőségét?"* a koldulásból-kukázásból élő hajléktalanok mindössze 13 százaléka válaszolt igennel (ez az arány a többiek esetében is lényegében ugyanekkora volt), azonban arra a kérdésünkre, hogy *„Az elmúlt évben végzett-e közhasznú munkát?"* már csupán a koldulásból-kukázásból élők 5 százaléka válaszolt igennel (miközben a másik csoport tagjainak 11 százaléka vett részt ténylegesen valamilyen közmunka programban!).

A koldulásból-kukázásból élő hajléktalan ember mássága[13]

Visszatérve eredeti kérdésünkhöz, arra vagyunk kíváncsiak, hogy a jelenleg (pontosabban 2018 februárjában) koldulásból-kukázásból élők csoportja vajon markánsan különbözik-e az ilyen tevékenységre nem kényszerülő hajléktalanoktól?

Depriváció a lakhatásban

A koldulók-kukázók – a többi hajléktalan helyzetben lévőktől eltérően – jellemzően „utcalakók". A koldulásból-kukázásból élők többsége (68 százalék) a kérdezés idején közterületen élt, a többi hajléktalan körében ez sokkal kisebb arányban (18 százalék) fordult elő. A koldulásból-kukázásból élők szinte kivétel nélkül (91 százalék) aludtak már életükben legalább egy hetet közterületen (a többiek körében ez 55 százalék), zömük (84 százalék) az elmúlt évben is aludt közterületen (a többiek esetében ez 33 százalék). Amikor 2012-ben erről részletesebben is kérdeztünk, akkor azt is nyomon követhettük, hogy a február harmadikai kérdezés idején valamilyen hajléktalanszálláson meghúzódó koldulók-kukázók közül minden második a nyár legmelegebb napjain közterületen töltötte éjszakáit, s csak a hideg idő beálltával mentek be szállóra (persze a nem kolduló-kukázó hajléktalan emberek közül is többen a nyarat azért közterületen töltötték, csak sokkal kisebb arányban). Szintén ebből a 2012-es adatfelvételből tudjuk, hogy a koldulók-kukázók 2/3-a nagyjából ragaszkodik megszokott helyéhez, 1/3-uk viszont folyamatos mozgásban van, részben „önkéntes alapon", részben viszont azért, mert a rendőrök, közterület-felügyelők elküldték a helyéről.

A koldulók-kukázók 43 százaléka válaszolt igennel 2012-ben arra az állításra, hogy *„Azért lakik (alszik) itt, mert már megszokta"* (a zömében intézményekben lakó másik csoport tagjainak csupán 27 százaléka válaszolt így). Ez az igen magas arányú „megszokás" lehet a sodródás, lemondás, beletörődés, a kitörési utak lezárultának a jele is, bár ugyanekkor arra a kérdésünkre, hogy *„Mi kellene ahhoz, hogy ne kelljen utcán, vagy hajléktalanszállón aludnia?"* 79 százalékuk válaszolta, hogy egyszerűen pénzre lenne szüksége (mely persze többnyire csak egy kívánság/álom).

[13] Elemzésünk során a 2018. évi Február Harmadika adatait használjuk: minden olyan esetben, amikor ettől eltérő év adatait vonjuk be a vizsgálatba, ezt külön megemlítjük.

6. ábra: Koldulók-kukázók és nem koldulók-kukázók összetétele a kérdezés helye szerint

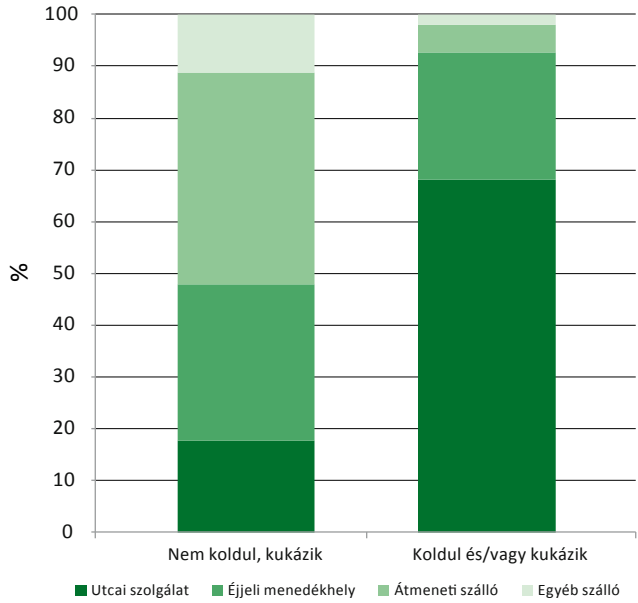

A koldulásból-kukázásból élők között elvétve találunk fizetős átmeneti szállón lakókat (5 százalék), holott a többi válaszadó hajléktalan ember 41 százaléka ilyen intézményben tölti napjait (*6. ábra*). Vagyis a koldulásból-kukázásból élők lényegesen kisebb mértékben intézmény-, közelebbről bentlakásos intézményhasználók, vagy éppen kevésbé fogadják be őket az intézmények, illetve legfeljebb éjjeli menedékhely áll a rendelkezésükre. Valószínűleg a jelenlegi intézmények egy jó része felkészületlen a *megfelelő* befogadásukra, s ez nyilván vissza is tarthatja őket ezek használatától – mondhatni, innen is kiszorulnak.

A kirekesztettség egészen sajátos formája a hajléktalan emberek esetében, hogy sokszor – különösen a közterületen élők körében – egyszerűen nincs egy hely, ahol akárcsak bejelentett lakcímet létesíthetnének. Amikor 2011-ben erről kérdeztük az embereket, azt találtuk, hogy a hajléktalan emberek 46 százaléka(!) nem rendelkezett állandó bejelentett lakcímmel. Az átmeneti szállókon lakók esetében ez „csak" 28 százalék volt, de a közterületeken élők körében 60 százalék(!), a koldulásból-kukázásból élő hajléktalanok 61 százaléka nem rendelkezett állandó bejelentett lakcímmel. **A koldulásból-kukázásból élők 47 százaléka(!) sem állandó, sem ideiglenes lakcímmel nem rendelkezett** (a másik csoport tagjai körében ez fele ennyi esetben fordult elő). Aki tudja, hogy milyen és mennyi egészségügyi, munkaügyi, szociális és egyéb alapszolgáltatáshoz (nem is beszélve a legális munkavállalási és egyéb lehetőségekről) való hozzáférés alapfeltétele a lakcím megléte, annak nem kell magyaráznunk, hogy pusztán az a tény, hogy minden második kolduló-kukázó hajléktalan lakcím nélküli, a kirekesztettség milyen szélsőséges stádiumát jelzi.

A koldulók-kukázók nem csak hajléktalanként élik meg nincstelenségüket. 2016-os adatfelvételünk szerint nagyon sokuk (43 százalék) soha nem lakott olyan lakásban, melynek ő lett volna a tulajdonosa, vagy bérlője (a másik csoport tagjainak 72 százaléka élt valamikor ilyen lakásban). Minden negyedik koldulásból-kukázásból élő korábban állami gondozott volt (26 százalékuk, a másik csoportból némileg kevesebben, 20 százalékuk), s körükben többen a börtönt követően lettek hajléktalanok (10 százalék, a másik csoport körében ez csak 3 százalék).

A közhiedelemmel ellentétben, a hajléktalanság nem egy örökre meghatározott állandó léthelyzet, sokszor inkább „hajléktalan momentumokról", egy-egy ember esetében hajléktalan életszakaszokról beszélhetünk. Akik ma hajléktalanszállón, vagy közterületen kénytelenek lakni, azok korábban többnyire valamilyen (ha nem is saját, nem is önálló) lakásban laktak és a jövőben is többen lakásban laknak majd – azzal együtt, hogy a lakásban lakást megelőzően is lehettek már hajléktalan helyzetben, ahogy a jövőbeni lakásban lakást követően is előfordulhat még, hogy ismét hajléktalanná válnak majd. Amikor 2013-ban erről kérdeztük az akkor hajléktalan helyzetben lévő embereket (*„Hajléktalanná válása óta lakott-e lakásban?")*, akkor közel minden második hajléktalan ember (47 százalékuk) igennel válaszolt (a koldulók-kukázók körében ez az arány alacsonyabb volt). Amikor aziránt érdeklődtünk, hogy vajon mi volt a feltétele a lakásban lakásnak,[14] akkor azt állapíthattuk meg, hogy **jelentős különbség van a kolduló-kukázó és a többi hajléktalan ember között abban, hogy** munkával, vagy pénzzel kellett-e fizetnie **ezért a lakásban lakhatásért**. A kolduló-kukázó csoport 39 százaléka fizetett pénzzel, 26 százaléka munkával azért, hogy lakhasson, míg a másik csoportban gyakoribb (49 százalék), hogy pénzzel fizettek (valamilyen bérleti díjat), s csak elvétve (15 százalékuk) fordult elő, hogy munkaszolgáltatásért lakhattak. Feltételezhetjük, hogy a koldulók-kukázók esetében ez a – két hajléktalan életszakasz közbeni – lakásban lakhatás szorosan összekapcsolódott az általuk végzett alkalmi munkával, míg a másik csoport tagjai közül többen rendszeres munkakeresetükből, nyugdíjukból ki tudták fizetni a szerény és bizonytalan lakhatás árát.

A koldulók-kukázók közül nem csak kevesebben laktak korábban, vagy akár hajléktalanná válásukat követően lakásban, de jóval kevesebben gondolják azt is, hogy bármikor olyan helyzetben lesznek még a jövőben, hogy lakásban lakhatnak. E csoport tagjainak csupán 26 százaléka válaszolt igennel arra a kérdésünkre, hogy *„Mit gondol, lesz-e valamikor a jövőben olyan helyzetben, hogy lakásban lakjon?"*, a többiek 38 százaléka még számol ezzel a lehetőséggel. Feltehetően nem véletlenül, a *„Mit gondol, lesz-e valamikor olyan helyzetben, hogy*

[14] Ezek a hajléktalan életszakaszok közötti lakáshasználatok szinte kivétel nélkül különböző befogadások, szívességi, haveri, sokszor kényszerű és bizonytalan lakhatási lehetőségek, melyek feltétele lehetett, hogy rendesen kellett viselkedni, nem ihatott alkoholt, hallgatni és tűrni kellett a szidásokat, el kellett viselni a veréseket, cserébe le kellett feküdni olyanokkal is, akikkel nem akart stb.

rendszeres bejelentett munkája legyen?", kérdésre pontosan ugyanilyen arányokban válaszoltak igennel a két csoport tagjai.

Ebben a világban a *„hol lakás"* lehetőségei ennél sokkal-sokkal elemibb szinten merülnek csak fel. Amikor 2011-ben megkérdeztük a hajléktalan embereket, hogy vajon *„Meddig lakhat (aludhat) Ön a jelenlegi lakó (alvó) helyén?"*, akkor a koldulásból-kukázásból élők 75 százaléka erre csupán azt tudta válaszolni, hogy *„nem tudja"* (a másik csoport minden második tagjának is ez volt a válasza).

Depriváció az iskolázottságban

A koldulásból-kukázásból élők fiatalabbak, ugyanakkor iskolázatlanabbak is.

7. ábra: Koldulók-kukázók és nem koldulók-kukázók összetétele iskolai végzettség szerint

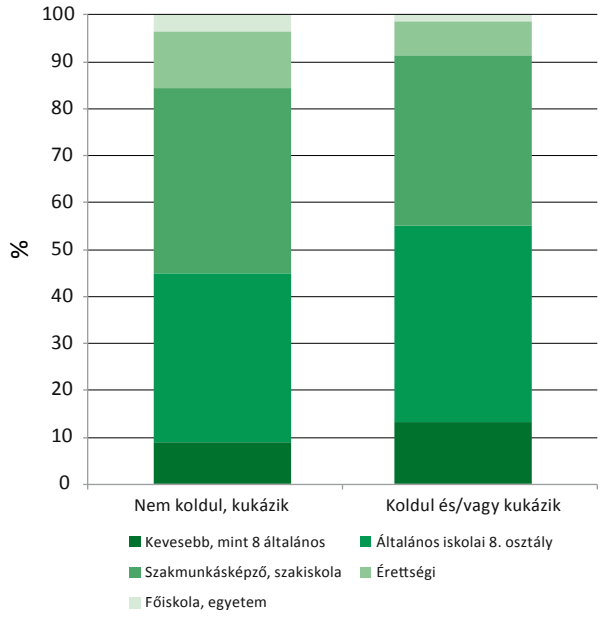

A koldulók-kukázók körében lényegesen több a fiatal- és középkorú ember, a nem koldulók-kukázók körében lényegesen több az idős. Ennek ellenére, a koldulók-kukázók esetében gyakoribb, hogy legfeljebb 8 általánossal, vagy azzal sem rendelkezik valaki. A koldulásból-kukázásból élők körében fele akkora arányban találunk legalább érettségivel rendelkezőket (kilenc százalék), többségük (55 százalék) legfeljebb nyolc elemit végzett (a többiek körében ez az arány 45 százalék).

8. ábra: Koldulók-kukázók és nem koldulók-kukázók összetétele korcsoportok szerint

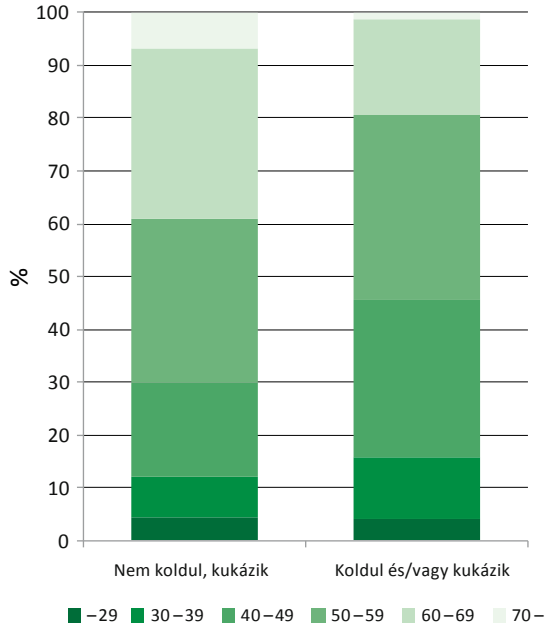

Holott a kolduló-kukázó csoport lényegesen fiatalabb, mint a nem koldulásból-kukázásból élők. (Valószínűleg ezért is több a kolduló-kukázó csoportban a nőtlen/hajadon (45 százalék), mint az ilyen tevékenységet nem végzők körében (35 százalék)[15] (*7. és 8. ábra*).

Az önmeghatározás és az etnikai hovatartozás sajátosságai

Igen markánsan különbözik a két csoport egymástól aszerint, hogy vajon *egyáltalán hajléktalannak tartják-e saját magukat* a válaszadók. A nem koldulásból-kukázásból élők közel egy harmada annak ellenére nem tartja magát hajléktalannak, hogy valamilyen hajléktalanszállón, vagy éppen közterületen lakik, miközben a koldulásból-kukázásból élők lényegében kivétel nélkül hajléktalanként azonosítják önmagukat (*9. és 10. ábra*).

[15] 2016-os adatfelvételből

9. ábra: Hajléktalannak tartja-e magát? Nem koldul, kukázik

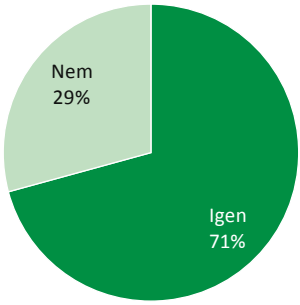

10. ábra: Hajléktalannak tartja-e magát? Koldul és/vagy kukázik

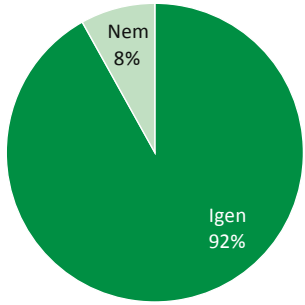

Igaz, mint láttuk, a koldulásból élők 68 százaléka utcán él, a nem koldulásból élőknek viszont „csak" 18 százaléka. De az utcán élő nem koldulásból élők körében is háromszor nagyobb arányban (19 százalék) tartják magukat nem-hajléktalannak, mint a szintén utcán élő koldulók csoportjában (hat százalék).

Érdemes felfigyelnünk arra, hogy a sok-sok egyéb tényező mellett **a létfenntartásnak ez a formája, nevezetesen, hogy valaki kéregetésből, koldulásból, gyűjtögetésből, guberálásból él-e jelentősen hat arra, hogy az illető hajléktalanként identifikálja-e önmagát.**

Ezen a ponton fölmerül bennünk a kérdés, vajon arról van-e szó, hogy a környezet stigmáját – nevezetesen, hogy akit koldulni, guberálni látunk, azt látjuk egyben hajléktalanként is, miközben a többieket, a többséget így nem is látjuk – tükrözik vissza ezek az önmeghatározások, vagy egyszerűen csak a külső meghatározottság és az önmeghatározás szinkronjáról van-e szó? Fölmerül az is, hogy az önmeghatározás során is olykor „összecsúszik"a *hajléktalan* és a *csöves, fedél nélkül élő* tartalma (de ne feledjük, a nem kolduló-kukázó átmeneti szállókon lakók 45 százaléka is aludt életében valamikor legalább egy hetet folyamatosan utcán, parkban, pályaudvaron vagy más közterületen). Talán többen azért nem tartják magukat hajléktalannak, mert *„én nem vagyok csöves!"*.[16] De persze fölmerül az is, hogy akik „csupán" valamilyen – lakástalansággal is együtt járó – krízishelyzet miatt veszik igénybe időlegesen a hajléktalanszállásokat, ettől még nem tekintik magukat hajléktalannak. Azt sem zárhatjuk ki, hogy többen pusztán az igénybe vett ellátás megnevezése miatt azonosítják magukat hajléktalanként. Az azonban bizonyosan látszik, hogy **a koldulók-kukázók lényegében kivétel nélkül hajléktalannak tekintik magukat, intézményhasználattól teljesen függetlenül**.

Az önmeghatározáson túl, lényeges különbség van a két csoport tagjai között abban is, hogy mondták-e már rájuk, hogy cigányok? Ennek valószínűsége

[16] Nem egyszer tapasztalható, hogy a szállásokon lakók, különösen a fizető átmeneti szállókon lakók elhatárolják magukat a „csövesektől", azoktól, akik a szállók helyett az utcákon, közterekben élnek. (Miközben maguk többnyire valóban soha nem aludtak huzamosabb ideig közterületeken.) Itt valami hasonlót tapasztalunk, bár elemzésünk azt mutatja, hogy nagyobb a különbség a kolduló-kukázó és az ilyet nem végző csoportok között, mint a fedél nélküliek és a szállásokon lakók között.

a nem koldulók-kukázók csoportjában is igen magas (29 százalék), azonban a koldulásból-kukázásból élők körében ennek előfordulása egészen kiemelkedő, **majdnem minden második koldulóra-kukázóra mondták már, hogy ő cigány** (*11. és 12. ábra*). Ennek persze oka lehet a közvéleményben élő „*cigány koldus*", „*kolduló cigány*" toposz is, bár egyéb méréseink azt mutatják, hogy a „*mondták-e már rá, hogy cigány"* szoros összefüggést mutat a tényleges etnikai identitással.[17] Vagyis megalapozottan állíthatjuk, hogy **a koldulásból-kukázásból élő hajléktalanok körében lényegesen magasabb arányban találunk cigány embereket, mint a többi hajléktalan esetében**. De félre ne értsük, a cigány hajléktalan emberek körében is a nagy többség (73 százalékuk) nem koldul, kéreget, gyűjtöget vagy kukázik, hanem másból próbálja fenntartani magát!

11. ábra: Mondták-e már Önre, hogy cigány? Nem koldul, kukázik

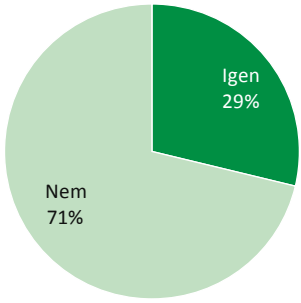

12. ábra: Mondták-e már Önre, hogy cigány? Koldul és/vagy kukázik

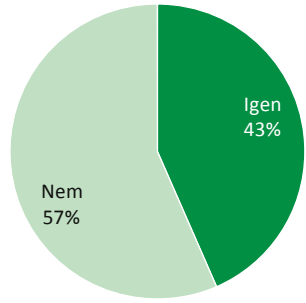

A kolduló-kukázó hajléktalan emberek mindennapjai

Csoportos magányban élni

Arra a némileg bizonytalanul értelmezhető kérdésre, hogy *„Kivel él együtt?"* (bizonytalanul értelmezhető, mivel a sokszemélyes szobákban élő szállás-lakók olykor nem tudják eldönteni, hogy tömeges magányuk minek is tekinthető) minden második megkérdezett hajléktalan azt válaszolja, hogy egyedül él. **A koldulók-kukázók körében kevesebb a magányos ember.** A kolduló-kukázó csoport tagjainak a 35 százaléka barátokkal, haverokkal él (a nem koldulóknak-kukázóknak csupán 16 százaléka), illetve 21 százalékuk házastársával, élettársával él együtt (a másik csoport esetében ez 14 százalék). A többségükben közterületen alvó koldu-

[17] Amikor 2011-ben erről kérdeztük az embereket, akkor azok közül a koldulásból-kukázásból élő hajléktalan emberek közül, akikre mondták már, hogy cigány, 59 százalék maga is cigánynak vallotta magát (a másik csoport esetében ez 53 százalék volt). A kolduló-kukázó hajléktalanok 20 százaléka vallotta magát cigánynak (az összes válaszadó körében ez ekkor 16 százalék volt).

lók-kukázók párban, csoportban, bandában jobban meg tudják védeni magukat, így könnyebben biztosítható a beszerzési terület, a területbirtoklás során is nagy előnyt jelent, ha valaki nem magányos farkas és egyben munkamegosztás is kialakítható a párban, csoportban. Amíg az egyik koldul/kéreget, addig a másik felügyeli a placcot, vagy éppen a cuccokra vigyáz, aztán válthatnak, amíg a csoport egyik tagja gyűjtöget/kukázik/guberál, a másik segít neki, illetve szelektál, összepakol, viszi a már összegyűjtött dobozokat, holmikat, elemózsiát. Csapatban eredményesebb is, védettebb is gyűjtögetni, guberálni. Az inkább bérmunkából, vagy éppen nyugdíjból élő többi hajléktalan ember minderre kevésbé van rászorulva, inkább magányosak. Ez a bandában, csoportban élés azonban a koldulók-kukázók esetében nem jelent feltétlenül igazi véd- és dacszövetséget. A csoportban, bandában élők közül csupán minden második (51 százalék) válaszolt igennel arra a kérdésre, *„Van-e olyan barátja, vagy rokona, akire számíthat a bajban?”,* s ez a csoportban, bandában élő koldulók-kukázók körében sem sokkal gyakoribb (59 százalék), de azért nem lebecsülendő arányú.

Függőségek örvényében

A hajléktalan élethelyzet gyakran összekapcsolódik a rendszeres alkoholfogyasztással, alkoholfüggőséggel.[18] (Máig nem tudták kideríteni a kutatások, hogy inkább okról, vagy inkább következményről van-e szó, feltehetően mindkettőről, személyenként változóan, vegyesen.) Gyakran összekapcsolódik, de messze nem mindig.

Amikor 2013-ban az alkoholfogyasztás gyakoriságára kérdeztünk, azt találtuk, hogy a kolduló-kukázó hajléktalanok négyszer olyan gyakran fogyasztanak naponta többször is alkoholt, mint nem kolduló-kukázó sorstársaik, minden második kolduló-kukázó naponta legalább egyszer iszik valamennyi alkoholt (*13. ábra*). A 2013-as felmérés arra is rávilágított, hogy a hajléktalan emberek többsége legfeljebb havonta egyszer-kétszer fogyaszt alkoholt, ami igazán nem tekinthető jelentősnek, sőt – ezzel szemben **a koldulók-kukázók körében jellemző a rendszeres alkoholfogyasztás**. (Részletes adataink azt is megmutatják, hogy a kolduló-kukázó csoporton belül elsősorban a koldulók „járnak élen” a napi, gyakori alkoholfogyasztásban.)

[18] Más kérdés, hogy a hajléktalanokról alkotott stigmatizáló kép is összekapcsolódik az alkoholfogyasztással, holott korábbi vizsgálataink azt mutatják, hogy a nem-hajléktalan magyar populációban legalább ilyen súlyos az alkoholhelyzet. Lásd: Győri (2010), Paksi (2010)

13. ábra: Milyen gyakran fogyaszt Ön alkoholt? (F3–2013)

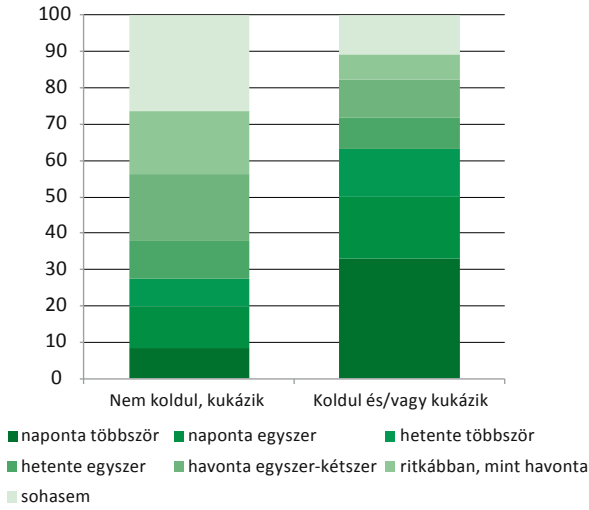

2018. évi felmérésünk is azt mutatja, hogy a hajléktalan emberek 1/3-a (34 százalék) egyáltalán nem fogyaszt alkoholt. Nem így van ez azonban a kolduláskból-kukázásból élő hajléktalan embereknél, esetükben csupán 15 százalék a valószínűsége, hogy nem fogyaszt alkoholt az illető. És ennek persze súlyos egyéb következményei vannak. Minden második (50 százalék) kolduló-kukázó ember arról számolt be, hogy *„előfordult már vele, hogy alkoholizálás, szipuzás vagy drogozás miatt került ki az utcára"* (a másik csoport esetében ez fele ennyi). A koldulók-kukázók 39 százaléka ítéli meg úgy a helyzetét, hogy *„az alkoholizálás, vagy más kábítószer használata megakadályozza, hogy a jelenleginél jobb körülmények között lakjak"* (a másik csoport tagjainak csupán 15 százaléka gondolja ezt magáról).

És persze a munkavállalásba is jócskán beleszól a rendszeres alkoholfogyasztás. A *„Mi akadályozza a munkavállalásban?"* kérdésünkre a koldulók-kukázók közel ötször akkora arányban említették akadályként saját alkoholfogyasztásukat, mint a másik csoportba tartozók (28 százalék, illetve 6 százalék). Ezzel valószínűleg összefüggésben, saját idegállapotukat is lényegesen többen (20 százalék) jelölték meg a munkavállalás akadályaként, mint a nem koldulók-kukázók (hat százalék). És még mindig nem függetlenül ezektől, s persze az egész létmódtól sem, közel minden negyedik kolduló-kukázó a saját külső megjelenését is akadálynak tekinti (23 százalék), miközben a többieknél ez csupán elenyésző mértékben (négy százalék) merül fel egyáltalán. (Utóbbi csoport inkább saját öregségét, betegségét, megváltozott munkaképességét látja akadálynak.)

Eddigi elemzéseink is azt mutatták, hogy a túlzott alkohol- (drog-) fogyasztás igencsak kiterjedt és hátrányokat halmozó, vagy éppen előidéző jelenség hazánkban, s ez alól a hajléktalan helyzetben lévők sem jelentenek kivételt. Most

azonban azt találtuk, hogy **lényeges különbség van a kolduló-kukázó és a többi hajléktalan ember között mind az alkohol fogyasztás előfordulásának a gyakoriságában, mértékében, mind ennek hátrányos következményei tekintetében.**

„Kaja, pia, cigi"

Az elemi létfenntartáshoz (vagy éppen a kialakult függőségek fenntartásához) **szükséges jószágok beszerzésének a módja alapvetően megkülönbözteti egymástól a koldulók-kukázók csoportját a többi hajléktalanokétól.**

Az alkoholt fogyasztó koldulók-kukázók 3/4-e az italnak csupán egy részét vásárolja maga, egy másik részét guberálja, kapja másoktól. A dohányosok körében ugyanígy, a dohányos koldulóknak-kukázóknak csupán 1/3-a veszi mindig az elszívni valót, 2/3-uk vásárolja is és kapja, guberálja is, a másik csoport körében ez éppen fordítva van (2/3-uk maga vásárolja, 1/3-uk olykor kapja). A legnagyobb különbség a két csoport között éppen a legszükségesebbhez, az ennivalóhoz való hozzájutás módjában van (*14. és 15. ábra*).

Amikor 2011-ben megkérdeztük az embereket, hogy *„Az elmúlt hét napban evett-e főtt ételt?"*, akkor kiderült, hogy a koldulók-kukázók 20 százaléka esetében ilyen lehetőség nem adódott (a másik csoportban kevesebb, mint fele ekkora arányban (nyolc százalék) mutatkozott ez a hiány). 2018-ban pedig, amikor azt kérdeztük, hogy *„Előfordul-e, hogy éhezik?"*, **közel minden második kolduló-kukázó hajléktalan válaszolt igennel.** (A másik csoportban ez fele ennyire gyakori, de az is éppen elég riasztó.)

14. ábra: Hogyan szokott ennivalóhoz jutni?
Nem koldul, kukázik

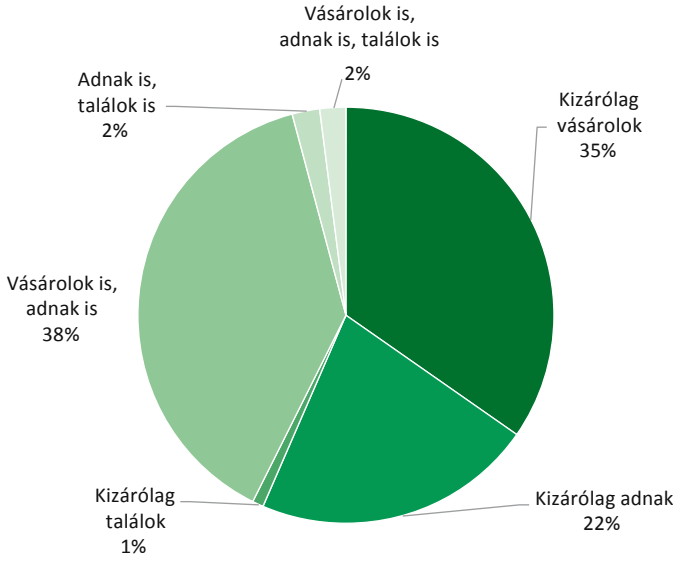

15. ábra: Hogyan szokott ennivalóhoz jutni?
Koldul és/vagy kukázik

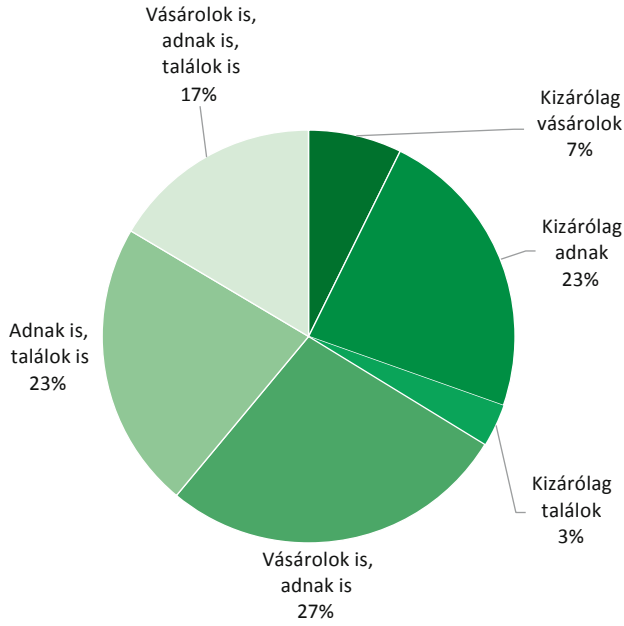

A koldulók-kukázók körében rendkívül ritka (hét százalék!), hogy valaki kizárólag pénzért vásárolt ennivalót enne. Ezzel szemben a nem kukázó-kolduló csoportban ez az egyik leggyakoribb élelemhez jutási forma, bár itt is csak minden harmadik ember (35 százalékuk) nyilatkozott úgy, hogy kizárólag vásárolt betevőt eszik. A koldulók-kukázók leginkább talált élelmiszert és mellette élelmiszeradományt (23 százalékuk) fogyaszt, vagy még ezt egészíti ki némi vásárolt ennivalóval (17 százalék). Ez arra világít rá, amit amúgy is nap mint nap látunk az utcán: **a koldulás-kukázás legfőbb célja nem más, mint maga az élelemhez jutás, másodsorban pedig a függőségek kielégítésének a kényszere.** A nem kolduló-kukázó hajléktalanok világában a talált élelmiszer fogyasztása lényegében nem ismeretes (mindösszesen 5 százalékuk esetében fordul ilyen – valamilyen formában – elő). Érthető is, de egyben szembeszökő is a koldulók-kukázók világának mássága e legelemibb szükséglet kielégítése terén, mely persze aztán a mindennapok szerveződésében, de az értékek-normák-prioritások terén is számos lényeges különbséget eredményez.

Azt sem hagyhatjuk említés nélkül, hogy mennyire komoly szerepet játszanak mindkét csoport napi megélhetésében a nem-vásárolt, nem-talált, hanem adományban kapott élelmiszerek. A koldulók-kukázók szinte mindegyike (90 százalékuk) fogyaszt másoktól kapott élelmiszert, sőt, közülük minden negyedik ember (24 százalék) kizárólag így jut a betevő falathoz. De a nem kolduló-kukázó csoport esetében is igen magas (22 százalék) a kizárólag ingyen kapott élelmi-

szerek fogyasztása, s a vásárolt ennivalók mellett a kapott élelmiszerekhez való hozzájutás is jelentős (38 százalék). Tapasztalatból csak feltételezni tudjuk, hogy a nem kolduló-kukázó hajléktalanok elsősorban intézményes formában jutnak – a maguk vásárolta ennivalón túl – ingyen kapott élelmiszerekhez: népkonyhán, szállón, nappali melegedőben (akár napi meleg ételhez is), míg a koldulók-kukázók a népkonyha, olykor nappali melegedő mellett elsősorban „magánadományok", mondhatni, éppen e tevékenységük, munkájuk révén jutnak a betevő falatokhoz.

A szó szerinti létfenntartás mikéntjét ezekben az esetekben maga az elemi élelemhez jutás határozza meg, ezért ezen a ponton érdemes azt is közelebbről megvizsgálnunk, hogy vajon a kolduló-kukázó hajléktalanok csoportján belül is vannak-e az előzőekhez hasonló különbségek (*16. ábra*).

16. ábra: Hogyan szokott ennivalóhoz jutni?
Megélhetési csoportok szerint

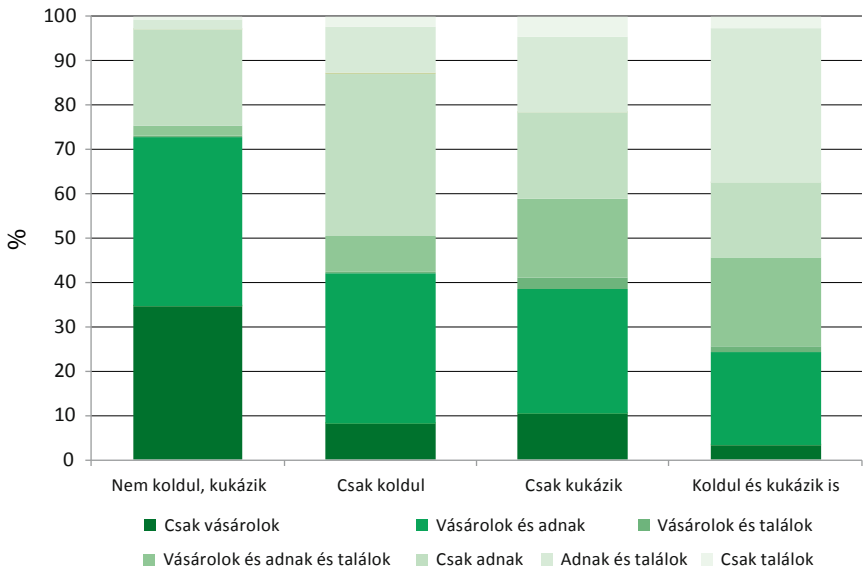

Akik csak koldulnak (nem kukáznak) leginkább kizárólag az így kapott eledelt fogyasztják (37 százalékuk), illetve vegyesen, a kapott és a pénzért vásárolt élelemmel tartják fenn magukat (34 százalékuk). A kukázók életében is fontos szerepet játszanak az adományban kapott ennivalók, de csak ilyenből kisebb részük tartja fenn magát (19 százalékuk). Ugyanakkor, az eltérő stratégia következtében, a kukázók életében – érthető módon – jóval kiterjedtebb a talált élelmiszerek fogyasztása (42 százalékuknál fordul elő ez a beszerzési mód, a koldulók körében ez fele ennyire gyakori, 21 százalék). Az is pontosan nyomon követhető, hogy azok, akik kevert, vegyes megélhetési stratégiát folytatnak, kukáznak is és

koldulnak is, ott az élelemhez jutásban is a vegyes hozzájutás jut kiemelkedő szerephez, ők leginkább hol talált, hol adományban kapott ennivalót fogyasztanak (34 százalékuk), illetve ezt egészítik ki olykor vásárlással (20 százalékuk). Az élelemszerzés formájának sokfélesége azonban nehogy megtévesszen bennünket, emögött inkább csak az *„akárhogyan is, de valahogyan legalább ennivalóhoz jutni"* vergődései, próbálkozásai rejlenek. Ezt mutatja, hogy éppen a *koldulnak is és kukáznak is* csoportban a leggyakoribb (49 százalékuk számolt be erről!), hogy olykor egyszerűen éheznek a betevő falat hiányában.

Tehát valóban igaz, hogy a koldulók-kukázók körében eltérő az élelemhez jutás szerkezete annak függvényében, hogy melyik létfenntartási módozat jut nagyobb szerephez, ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy akár kukáznak, akár koldulnak, vagy mindkettő, az élelemhez jutás módja esetükben teljesen eltér a nem kukázó-kolduló hajléktalan emberekétől.

2018 januárjában a koldulók-kukázók 44 százaléka a másoktól kapott, és/vagy talált élelmiszer mellett olykor pénzért is vesz ennivalót, 69 százalékuk dohányt is szokott venni és 76 százalékuk az elfogyasztott alkoholt is – egy részét, vagy mindet – pénzért veszi meg. Persze meglehetősen csekély összegből tudják csak ezeket az igényeiket kielégíteni. (Mivel a *„milliomos koldus"* toposszal úgysem tudunk mit kezdeni, nem is foglalkozunk most ezzel.) A hajléktalan helyzetben lévők jövedelme amúgy is rendkívül alacsony, átlag bevételük 2018 januárjában mindössze 44 ezer forint volt[19] (ebben benne van a rendszeres, vagy alkalmi munkát végző, a nyugdíjjal rendelkező és egyáltalán, minden válaszadó ember januári bevétele). A kolduló-kukázó hajléktalanok januári átlagos bevétele csupán 29 ezer forint volt. (A csak koldulóknak ennél pár száz forinttal több, a csak kukázóknak egy-két száz forinttal kevesebb volt a havi bevétele.) **A kolduló-kukázó emberek többsége 25 ezer forintnál kevesebb pénzt látott januárban** (de az ilyen tevékenységet nem végző hajléktalanok 36 százalékának is csupán ennyi pénze volt, *17. ábra*).

Akár ezekből a rendkívül kicsiny pénzösszegekből is megérthetnénk, miért is nem laknak a fizetős (bár igencsak olcsó) átmeneti szállókon a kolduló-kukázó hajléktalanok, miért is éheznek olyan sokan közülük, mért olyan gyakori, hogy nem jutnak meleg ételhez sem – de persze a magyarázatok ennél azért bonyolultabbak is lehetnek.

[19] Ez az összeg az aktuális létminimum fele.

17. ábra: Mennyi jövedelme volt 2018 januárjában?

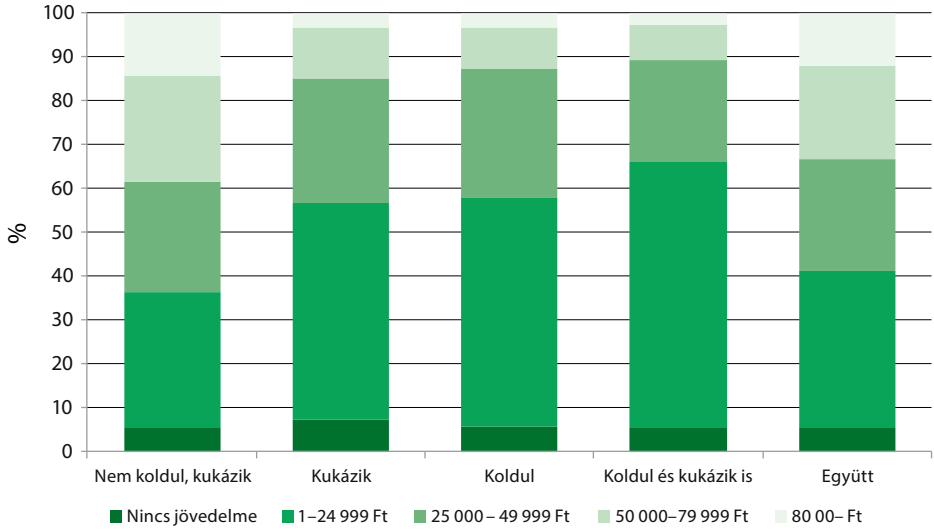

Kiket is látunk olyan gyakran a köztereken?

Akik nap mint nap koldulásból, kukázásból tartják fenn magukat, természetesen napjuk legnagyobb részét (nem csak éjszaka, nappal is) közterületen töltik, ott esznek, isznak, alszanak és persze dolgoznak, mármint megpróbálják megkeresni a betevőre valót. Amikor 2014-ben a délelőtti és délutáni helyszínekre és tevékenységekre kérdeztünk, akkor is ezt láttuk: a koldulók-kukázók többsége (54–57 százaléka) mindkét napszakban a közterületen tartózkodott. A másik csoportnak csupán 15–17 százaléka mutatkozott napközben az utcákon, leginkább a szállásukon, nappali melegedőben voltak (38–42 százalék), vagy munkahelyükön (11–14 százalék), esetleg ismerősök, rokonok lakásán pótolták a szállásokon nem bonyolítható teendőket (6-7 százalék), de azért a koldulók-kukázók közül is voltak, akik napközben belátogattak egy-egy intézménybe, nappali melegedőbe (18-19 százalékuk).

Délelőtt 10-kor *„mentem, sétáltam, lődörögtem”*, válaszolta minden ötödik kolduló-kukázó, kétszer annyian, mint a másik csoportba tartozók, s ebből azt gondolhatnánk, hogy nohát, milyen léhűtők! Holott ellenkezőleg, esetükben ez szorosan összekapcsolódik a kenyérkeresettel (többnyire szó szerint). Ráadásul ebben az időben a nem koldulók-kukázók igencsak jelentős része (39 százaléka, délután 14 órakor már 45 százaléka) egyszerűen az ellátó intézményben tartózkodik és alszik, pihen, mos és mosakszik, TV-t néz és beszélget (a koldulók-kukázók 24 százaléka tölti ilyenkor is és délután is ezzel az idejét valahol). Mind délelőtt, mind délután a koldulásból-kukázásból élők nagyobb arányban (20–23 százalék) vannak elfoglalva valamifajta munkavégzéssel, pénzkereséssel, mint a másik csoportba tartozó hajléktalan társaik (15–19 százalék).

Vagyis ez a 2014-ben készült vázlatos időmérleg arról, hogy a délelőtti és a délutáni órákban hol és mit is csináltak az adatfelvétel során megkérdezettek (abban az évben mintegy tízezer hajléktalan ember válaszolt a kérdéseinkre), mérhető módon is megmutatta, hogy a koldulók-kukázók lényegében bármely napszakban láthatók az utcákon, köztereken, tevékenységükből adódóan ráadásul – főleg a koldulók – elsősorban a legforgalmasabb köztereken, „*állandóan szem előtt vannak*". A többi hajléktalan (akik azért négyszer annyian vannak, mint kolduló-kukázó sorstársaik) viszont ugyanezekben a napszakokban sokkal kevésbé láthatók, egyáltalán nincsenek szem előtt, bent vannak az intézményekben, munkahelyeken stb. Azt gondoljuk, hogy **a mindennapi láthatóság meghatározó hatást gyakorol arra, hogy milyen kép alakul ki a közvéleményben** „a hajléktalanokról"**.** Márpedig innen tekintve egészen más hangsúlyt kap az az egyszerű kérdés, hogy vajon a kukázó-kolduló hajléktalanok markánsan különböznek-e a többségben lévő többi hajléktalan emberek csoportjától.

„Előfordul-e, hogy nem tud rendszeresen tisztálkodni?" – kérdeztük 2017-ben, s bizony **a koldulók-kukázók közel 2/3-a (60 százalékuk) válaszolta, hogy nem tud rendszeresen tisztálkodni** (a másik csoport tagjai körében ez lényegen ritkábban, 18 százalékuknál fordul csak elő). Amikor 2011-ben ennél konkrétabban azt kérdeztük, hogy *„Az elmúlt hét napban mosakodott-e meleg vízben?"*, akkor azzal szembesültünk, hogy minden harmadik koldulásból, kukázásból élő (32 százalék) nem jutott meleg vízhez a kérdezés előtti héten (a másik csoport szinte minden tagja, 93 százalékuk mosakodott meleg vízben). Erre persze mondhatnánk, hogy ezek a mindennapi különbségek sokszor abból adódnak, hogy a koldulók-kukázók zöme utcán él, alszik, míg a többiek nagy része valamilyen szálláson, ahol ezek a szolgáltatások rendelkezésre állnak. Ezt látszik igazolni az is, hogy akik a koldulók-kukázók közül mégis találkoztak meleg vízzel, ezt egy-egy nappali melegedőben (35 százalék), vagy éppen hajléktalanszálláson (31 százalék) vendégként tehették. Azonban azt a furcsa jelenséget találjuk, hogy még a közterületen élő hajléktalanok, fedél nélküliek körében is lényeges a különbség azok között, akik koldulnak-kukáznak és azok között, akik nem ebből élnek meg. Nem mosakodott meleg vízben a kérdezést megelőző héten a közterületen élő nem koldulásból-kukázásból élők 23 százaléka, miközben a koldulásból-kukázásból élők körében közel kétszer gyakrabban (40 százalékuk esetében) fordult elő ez a nem-mosdás. Ugyanilyen különbségeket találunk a szállókon élő koldulók és nem koldulók között is (bár ott, mint említettük, sokkal nagyobb arányban használták ezt a lehetőséget). A tisztálkodás esetében tehát másról, többről is szó van, mintsem csupán az utcán, vagy szálláson élésről, a lehetőséghez való hozzájutásról.

A szükség és a tiltás szorításában[20]

2013-ban megkérdeztük a hajléktalan embereket, hogy *„Az elmúlt évben büntették-e meg valamiért, ha igen miért?”*, s a következő válaszok közül lehetett választani: *nem büntettek meg semmiért; kukázásért; illegális árusításért; tiltott helyen alkohol fogyasztásért; közterületen vizelésért; jegynélküli utazásért; közterület életvitelszerű használatáért; közlekedési szabályok megszegéséért; közösségellenes magatartásért; vagy egyéb okból*.

A kukázásból (gyűjtögetésből) élők többségét ezek közül semmiért sem büntették meg az előző 12 hónap során, azonban **a koldulásból (kéregetésből) élők többsége valamilyen büntetésben részesült** ez idő alatt.[21] Minden tizedik kukázó (gyűjtögető) embert megbüntettek ezért a tevékenységéért.[22] Szintén figyelemre méltó, hogy 2012–2013-ban minden tizedik kolduló hajléktalan ember retorzióban részesült a közterület életvitelszerű használatáért, miközben e „szabálysértési tényállás” körül igencsak nagy viták dúltak.[23]

Az állandó, éjjel-nappali közterületi jelenlét következménye is, de persze nem csak ennek a következménye, hogy **kiemelkedően gyakori a legkülönfélébb közterületi szabálysértések előfordulása a koldulók körében**, de a kukázók esetében is (összehasonlításként közöljük e büntetések előfordulását a rendszeres munkából élő hajléktalanok esetében) (*1. táblázat*).

[20] A szükséget szenvedők alamizsna gyűjtésének, magán és közösségi megsegítésének a története éppúgy, ahogy a koldulás (és csavargás) büntetésének a története hosszú évszázadokra (valójában már több évezredre) nyúlik vissza, s persze szorosan összefügg a szociális gondoskodás kialakulásának és alakváltozásainak a történetével. Erre, ennek irodalmára itt most nem térünk ki, azonban mostani vizsgálatunkkal közvetlenül összefüggenek azok a konkrét büntető intézkedések, melyek megpróbálták Magyarországon – messze nem először – visszaszorítani mind a koldulást, mind a kukázást (mind a közterület ún. életvitelszerű használatát). Önkormányzati és kormányzati jogszabályok születtek, majd ombudsmani és érdekvédői közreműködésre alkotmánybírósági megsemmisítő határozatok stb. Mindez a vizsgált évek során is zajlott, mely természetesen hatott az ilyen tevékenységgel érintett hajléktalan emberek megélhetési lehetőségeire. A kukázást helyi rendeletek tiltották, de ezeket az Alkotmánybíróság néhány év után megsemmisítette, a koldulással ugyanez a helyzet, azzal a megszorítással, hogy koldulni ugyan szabad, de a zaklató koldulás, a gyerekkel koldulás továbbra is büntetendő. Néhány régebbi és újabb írás a koldulás (és részben a kukázás) hazai szabályozásáról: (Finkey 1905, Oross 1996, Gazsi 2005, Misetics 2009, valamint internetes hivatkozások)

[21] Itt most – a kérdések tartalma miatt – külön vizsgáljuk a 2013-ban válaszadó 9532 ember közül kolduló (kéregető) 977 ember, és a kukázásból (gyűjtögetésből) élő 1674 ember válaszait.

[22] Ugyanez igaz a koldulókra (kéregetőkre) is, de ehhez figyelembe kell vennünk, hogy 2013-ban a koldulók (kéregetők) és a kukázók (gyűjtögetők) között igen nagy az átfedés, minden második kolduló egyben kukázott is, s közülük minden ötödik embert büntettek meg ezért.

[23] 2012-ben mindenhol büntethető volt a közterületi hajléktalanság, ezt azonban az Alkotmánybíróság 2012. novemberi döntése megszűntette. Így 2013 tavaszáig „szünetelt” ez a büntetés, mindaddig, mígnem obskúrus módon magát az Alaptörvényt nem módosították a hajléktalanok büntethetősége érdekében (Alaptörvény 4. módosítása), majd ezt követően a szabálysértési törvény módosításával és az önkormányzati rendeletek megalkotásával ismét megnyílt a büntethetőség lehetősége.

1. táblázat: A különböző büntetések előfordulása egyes megélhetési csoportokban (%) (F3–2013)

Miért büntették az elmúlt 12 hónap során?	Rendszeres munkából él	Gyűjtögetésből, kukázásból él	Kéregetésből, koldulásból él
Nem bűntettek meg semmiért	78%	48%	31%
Jegynélküli utazásért	13%	12%	13%
Tiltott helyen alkohol fogyasztásért	2%	12%	17%
Kukázásért	1%	9%	9%
Közterület életvitelszerű használatáért	1%	7%	10%
Közterületen vizelésért	1%	6%	10%
Közlekedési szabályok megszegéséért	4%	4%	6%
Közösségellenes magatartásért	1%	2%	3%
Illegális árusításért	0%	1%	1%
Együtt	*100%*	*100%*	*100%*

18. ábra: A különböző büntetések előfordulása egyes megélhetési csoportokban (F3–2013)

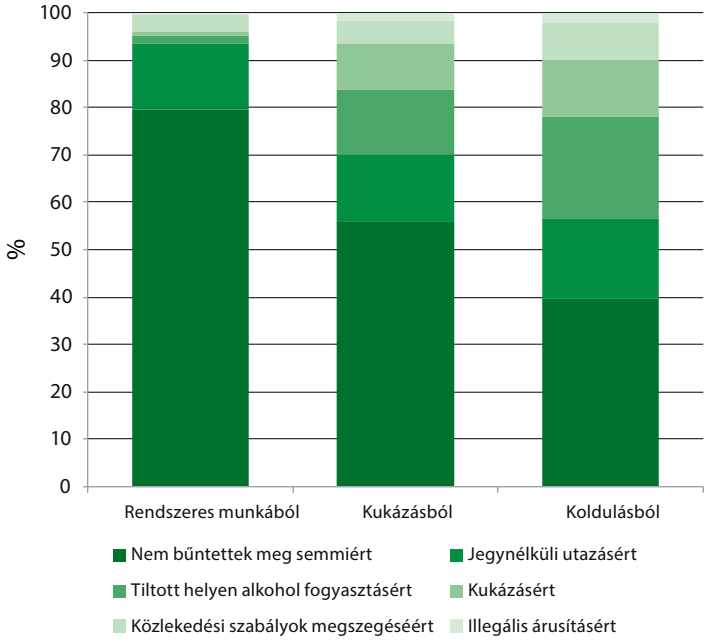

A sajátos életforma miatti büntetések – mint a közterület életvitelszerű használata, vagy a kukázás – mellett igencsak **gyakoriak a látványos közterületi deviáns, szabálysértésként büntetendő magatartások** (közterületen vizelés, tiltott

helyen alkoholfogyasztás, közösségellenes magatartás stb.). Utóbbi esetekben sem csupán a „büntetéspolitika" aktuális helyi hangsúlyaira kell gondolnunk, hanem a „közvélemény ítéletére" is, mely keményen meghúzza a (látható) hajléktalanokról alkotott kép kontúrjait. Ellenpontozásként láthatjuk, hogy például a rendszeres munkából élő hajléktalan emberek esetében mindezen devianciák lényegében nem fordulnak elő (*18. ábra*).

Ami viszont a rendszeres munkából élő hajléktalan emberek esetében is igencsak gyakori, de a koldulók és kukázók körében is, az a közlekedési eszközökön bliccelés (jegynélküli utazás) miatt kapott büntetések. A rendszeres munkából élők esetében, ha gyalog nem érhető el a munkahely, akkor naponta igénybe kell venni valamilyen közlekedési eszközt, ennek díja azonban jelentős részt szakítana ki az általában riasztóan alacsony munkabérből, és a közterületen éjszakázók esetében is az egyik elsőrendű szempont, hogy az alvóhely és a megélhetést biztosító placc minél közelebb legyen egymáshoz – ha ez nem lehetséges, akkor viszont igénybe kell venniük valamilyen tömegközlekedési eszközt.

Mivel ilyen esetekben igencsak számíthat az adott település nagysága, illetve az egyáltalán rendelkezésre álló tömegközlekedési hálózat kiépítettsége, ezért érdemes röviden megnéznünk, hogyan alakulnak egyes büntetési fajták néhány nagyobb településen[24] (*2. táblázat*).

2. táblázat: A koldulásból (kéregetésből) élők közül jegy nélküli utazásért megbüntettek aránya, néhány településen (%)

Település	Megbüntették jegy nélküli utazásért (2012)
Budapest	23
Debrecen	23
Pécs	19
Nyíregyháza	8
Miskolc	8
Győr	7
Veszprém	0
Székesfehérvár	0
Együtt	*17*

Valóban, például Budapesten egy év alatt a koldulók 23 százalékát büntették meg bliccelésért, de Debrecenben, Pécsett is hasonlóan gyakran fordult ez elő – viszont más nagyvárosokban ilyen jóval ritkábban történt, ami azért a helyi gyakorlatok lényeges változatosságát is jelzi.

[24] Itt azokat a településeket szerepeltetjük, melyekben az adott megélhetési csoportból legalább 20, illetve 40 fő válaszolt az adott büntetés fajtára vonatkozó kérdésre.

Még jobban rávilágít az egyes településeken kialakult „büntetéspolitika" különbségeire, ha megnézzük, hogy a kukázók közül hány embert büntettek meg kukázásért egy év alatt. (Láttuk, hogy egyes településeken ebben az időben hoztak olyan rendeletet, mely szabálysértéssé nyilvánította a kukázást, más településeken nem volt ilyen rendelet.) Miskolcon és Nyíregyházán egészen kiemelkedően magas az így megbüntettek aránya (36 százalék, 31 százalék), miközben vannak olyan nagyvárosok (pl. Szeged), ahol egy hajléktalan embert sem ért ilyen retorzió. Budapesten előfordultak esetek, hogy kukázásért hajléktalan embert bűntettek, azonban ezek száma végül elenyésző maradt (5 százalék, *3. táblázat*).

3. táblázat: A kukázásból (gyűjtögetésből) élők közül kukázásért megbüntettek aránya, néhány településen (%)

Település	Megbüntették kukázásért (2012)
Miskolc	36
Nyíregyháza	31
Tatabánya	15
Pécs	14
Székesfehérvár	14
Debrecen	6
Budapest	5
Szolnok	3
Győr	3
Veszprém	0
Szeged	0
Együtt	*10*

Végül, az életvitelszerű közterületen tartózkodásért kiszabott büntetésekről is elmondható, hogy az érintett nagyobb települések között lényeges, többszörös különbségek találhatók. Debrecen, Tatabánya, Pécs vezeti a listát (ezekben a városokban a koldulók-kukázók 14 százalékát büntették meg emiatt), Budapesten és Nyíregyházán is elég gyakran alkalmazták ezt a büntetési fajtát (tíz százalék, kilenc százalék), a többi nagyobb városban ez jóval kevésbé elterjedt (*4. táblázat*).

4. táblázat: A koldulásból (kéregetésből), kukázásból (gyűjtögetésből) élők közül közterület életvitelszerű használatáért megbüntettek aránya, néhány településen (%)

Település	Megbüntették közterület életvitelszerű használatáért (2012)
Debrecen	14
Tatabánya	14
Pécs	14
Budapest	10
Nyíregyháza	9
Székesfehérvár	7
Szeged	7
Szolnok	7
Kecskemét	4
Győr	3
Együtt	*9*

Azzal együtt, hogy településenként igen eltérők a helyi büntetéspolitika főbb „csapásirányai", azt látjuk, hogy a szinte folyamatosan közterületen tartózkodó **kolduló (kéregető) és kukázó (gyűjtögető) hajléktalan emberek meglehetősen gyakori és változatos büntetéseknek vannak kitéve.** A képhez persze az is hozzátartozik, hogy mondjuk például arra, hogy valakinek a jövedelméből levonnák a büntetés összegét szabálysértés miatt, alig-alig találunk példát (három százalék), hiszen nincs is megterhelhető jövedelmük. De ne feledjük, ilyen esetekben akár elzárásra is átválthatják a kiszabott pénzbüntetést! Ugyanakkor a *ki nem fizetett büntetések* akár egész magasra rugó összege is hozzájárul sokszor ahhoz, hogy az érintett hajléktalan ne is akarjon olyan munkát vállalni, melyből úgyis rögtön levonnák e függőben lévő büntetéseket, tartozásokat.

Közel két évtizede, amikor a megkérdezett hajléktalan embereket érő különböző abúzusokról kérdeztünk, 2001-ben arra a kérdésre, hogy *„Követtek-e el Önnel szemben bűncselekményt (lopás, erőszak stb.) amióta hajléktalan?"* **a koldulásból-guberálásból élők 62 százaléka(!)** nyilatkozott igennel (az összes hajléktalan ember körében is igen magas /42 százalék/ volt az ilyen áldozattá válás aránya). A koldulásból-guberálásból élők **39 százaléka(!) számolt be arról, hogy** *„Verték meg ismeretlenek utcán, váróteremben (stb.) amióta hajléktalan"*. **Minden harmadik kolduló-guberáló hajléktalan ember válaszolt 2001-ben igennel arra a kérdésre, hogy** *„Bántalmazták-e rendőrök vagy biztonsági őrök amióta hajléktalan?"*, a többi hajléktalan esetében ez lényegesen ritkábban fordult elő.

A rászorultság és a teljes kiszolgáltatottság, sokszor a függőségekkel és az ezekből adódó deviáns cselekedetekkel párosulva a kolduló és kukázó hajlékta-

lan helyzetben lévők esetében együtt jár a legkülönfélébb közterületi veszélyekkel, az állandó fenyegetettség érzésével.

A közterületi hajléktalanság és a koldulás, kukázás

Az életmód jellemzői – munka, evés, alvás, tisztálkodás, alkoholfogyasztás – mind-mind olyan tényezők, melyek szorosan összefüggnek magával a hajléktalan élethelyzettel, az általunk vizsgált koldulók-kukázók esetében azzal is, hogy többségük közterületen él, *fedél nélküli*, s a hajléktalanok többségétől eltérően alig-alig használja a szállásnyújtó szolgáltatásokat. Óhatatlanul fölmerül a kérdés, hogy amikor a kolduló-kukázó hajléktalanok jellemzőinek markáns másságával szembesülünk, akkor vajon nem egyszerűen arról van-e szó, hogy a közterületen élő fedél nélküliek és a szállókon élő hajléktalanok eltéréseit tükrözik vissza statisztikai adataink? Ehhez érdemes megvizsgálnunk, hogy a közterületen élők körén belül vajon találhatók-e számottevő különbségek a kolduló-kukázó és a többi fedél nélküliek között? A válasz – mint annyiszor az elemzés során – bennünket is meglepett (Melléklet, *5. táblázat*). Az eddigi összehasonlításokat nem megismételve, adataink alapján **egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a koldulók-kukázók a közterületen élő fedél nélkülieken belül is egy markánsan eltérő csoportot alkotnak**. A kolduló-kukázó fedél nélküliek *életmódja* is eltér a többi közterületen élő emberétől és ***életkörülményeik* is számottevően rosszabbak a nem koldulásból-kukázásból élő fedél nélküli emberekétől**.

Más szavakkal megfogalmazva, azt találtuk, hogy a hajléktalan emberek körében az érintettek **életmódja és életkörülményei szorosabban összefüggnek a megélhetés formájával** (azzal, hogy valaki koldul-kukázik, vagy sem), **mint a lakhatás módjával, „minőségével"** (azzal, hogy valaki fedél nélküli, vagy szállón lakó hajléktalan). Nem kevesebbről van szó, mint arról a kérdésről, hogy a hajléktalan élethelyzeten belül mekkora a szerepe a megélhetés módjának, a korábbról hozott hátrányoknak, a jelen idejű életforma-jellemzőknek, vagy éppen a lakhatás formájának, az intézményhasználatnak, a szolgáltatások igénybe vételének. A kapott eredmények számos gyakorlati kérdést is új megvilágításba helyezhetnek.

Koldulók vagy kukázók

Korábban említettük, hogy 2009-től külön-külön is nyomon követhetjük a „*kéregetésből, koldulásból*", illetve a „*gyűjtögetésből, kukázásból*" élő hajléktalan embereket, elemzésünkben mi mégis összevontan, egy csoportként említjük őket, mert olyan markánsan különböznek mindazoktól, akik ilyen megélhetési formával nem élnek. Elemzésünk lezárása előtt azonban röviden szólunk e koldulókukázó csoport belső tagozódásáról is. Három alcsoport különböztethető meg: a *csak* koldulók/kéregetők, a *csak* kukázók/gyűjtögetők és azok, akik koldulnak *is* és kukáznak *is*. A 2018. évi adatfelvétel alapján azt mondhatjuk, hogy a csak koldulók között több a nő, mint a csak kukázók között, a koldulók inkább fiatal-

és középkorúak, a kukázók inkább középkorúak, idősek. Lényegében minden más általunk vizsgált jellemző azt mutatja, hogy e csoporton belül **a csak koldulók/kéregetők rosszabb helyzetben vannak, mint a csak kukázók/gyűjtögetők.** A kolduló hajléktalanok körében lényegesen nagyobb arányban vannak súlyos, krónikus betegek, illetve szintén nagyobb arányban vannak, akik pszichiátriai problémákkal küzdenek. Ha a kolduló-kukázó csoporton belül a lakhatást nézzük (lakott-e korábban lakásban, töltötte-e éjszakáit közterületen, most közterületen él-e, tudna-e lakásban lakni), vagy az iskolai végzettséget, az állami gondozotti hátteret, a cigány származást, vagy éppen az önmeghatározást, de akár ha az alkohol (drog) probléma előfordulását és az emiatti akadályoztatást, vagy éppen az ennivalóhoz, italhoz, dohányhoz jutást, az éhezés előfordulását tekintjük, minden esetben azt találjuk, hogy **a legrosszabb helyzetben azok a hajléktalanok vannak, akik koldulnak** is **és kukáznak** is, némileg jobb képet mutatnak azok, akik csak koldulnak/kéregetnek, s a csoporton belül a csak kukázóknak/gyűjtögetőknek a legjobbak a mutatói – azonban még ők is rettentő messze vannak mindazon többi hajléktalan embertől, akik se nem koldulnak, se nem kukáznak, hanem más forrásból tudják valahogy fenntartani magukat.

Összegzés

Bevalljuk, a húsz év február harmadikai adatfelvételeinek az áttekintése során bennünket is meglepett, mennyire markánsan különböző csoportot alkotnak a *koldulásból-kukázásból* élő hajléktalan emberek. Korábbi elemzéseinkben több oldalról kimutattuk, hogy a közterületeken, utcákon, kunyhókban éjszakázó *fedél nélküli emberek* és a szállásokat használó *hajléktalan emberek* számos tekintetben különböznek, sőt elkülönülnek egymástól (még ha átfedések is tapasztalhatók). Jelen vizsgálatunk azt mutatta, hogy ennél is markánsabb különbség jellemzi a koldulásra-kukázásra kényszerülő hajléktalan helyzetben lévőket a nem ilyen forrásból élő hajléktalan emberektől.

Ráadásul ez a különbség minden tekintetben a koldulásból-kukázásból élők jelentős hátrányát, kirekesztettségét mutatja. A koldulásból-kukázásból élők múltbeli hátrányai is nagyobbak (mind a lakhatás, mind az iskolázottság, mind az etnikai hovatartozás terén), a jelenben is hátrányt szenvednek még a többi hajléktalan emberhez képest is (szintén a lakhatás/befogadás, a megélhetési forrásokhoz és szolgáltatásokhoz való hozzájutás, valamint kiemelkedően a represszív/büntető fenyegetések, fenyegetettség terén).

A kolduló-kukázó hajléktalan emberek mindennapi élete is egészen máshogyan szerveződik a többi hajléktalan emberéhez képest. Szinte egész nap az utcákat járják, közterületen tartózkodnak, éheznek és fáznak, tisztálkodáshoz alig jutnak, sokan közülük sokat isznak, perspektíváik még a többi hajléktalan emberéhez képest is sokkal jobban bezárultak. Egyértelműen és sokszor véglegesen hajléktannak, földön futónak, kitaszítottnak tartják magukat, ellentétben a töb-

biekkel, akikben még több a remény, a bizakodás, a hit, hogy állapotuk csupán időleges.

Az elemzés során számos új kérdés is fölmerült bennünk, például arra vonatkozóan is, hogy mivel az „utca embere" általában a látható hajléktalanokat észleli, akik éppen koldulnak, kéregetnek vagy gyűjtögetnek, kukáznak, ezért valójában egy olyan csoport hétköznapi és észlelhető jellemzői alapján alakítja ki *„hajléktalan képét",* mely csoport egyébként markánsan különbözik a messze menően többségben lévő többi hajléktalan ember számos jellemzőjétől. Ezt erősíthetik az olyan történelmi toposzok is, melyek még ma is azonosítják a koldusokat, csavargókat a hajlék nélküli emberekkel, vagy éppen a „csavargó, kolduló cigányokkal", de ezt erősítheti maga az a valóságos folyamat is, ahogy a 2006–2008. évek válságát követően valóban ugrásszerűen megnőtt a koldulásra-kukázásra kényszerülők aránya és folyamatosan, egyre látványosabban nő a romák aránya a hazai hajléktalan emberek körében. Mindez a közvélekedésre is hathat, és persze jelzi a mindenkori hajléktalan helyzetben és a hajléktalanság veszélyében lévők elnyomorodásának a folyamatait, még akkor is, ha vizsgálatunk azt mutatja, hogy a kolduló-kukázó fedél nélküli emberek egy önálló jellegzetességekkel bíró csoport tagjaiként próbálnak a hajléktalanvilág peremén túlélni.

Végül, amellett sem mehetünk el szó nélkül, hogy miközben a közvélekedés nagyobb részt a mindig szem előtt lévő koldulók-kukázók alapján konstruálja meg a maga hajléktalan képét, aközben a kialakult hajléktalanellátó rendszer alig talál érintkezési pontot e hajléktalanvilág peremén élő emberekkel: az utcai szolgálatok, nappali melegedők még csak-csak, de a lakhatást és egyéb szolgáltatásokat nyújtó hajléktalan-szállások – a sok-sok egyéb probléma-csoport nyomása alatt – velük alig találkoznak.

Irodalom

Bene Zoltán (2015): A koldulás kultúrája. *Új Nautilus*, 2015. augusztus 31.

Bús Balázs (1996/1): Koldusok és egyházak, *Hajszolt Hírlap*, 1996. december I. évf. 2. szám, 3–4 old.

Bús Balázs (1996/2): Ezek, ezek kéregetnek… (interjú) *Hajszolt Hírlap*, 1996. december I. évf. 2. szám, 5–7. old.

Demszky Gábor (1982): A léc alatt. In: *Újpest,* Budapest, Művelődéskutató Intézet

Esterházy Péter (1986): *Bevezetés a szépirodalomba*, Budapest, Magvető Kiadó

Finkey Ferenc (1905): *A csavargás és koldulás szabályozása kriminálpolitikai szempontból*. Budapest, Franklin Társulat

Gazsi Adrienn (2005): A koldulás korlátozása jogi és szociális szempontú megközelítésben, *Esély*, 2005/3. szám

Gelléri Andor Endre (1984): *Jamaica rum*. Szépirodalmi Kiadó

Győri Péter (2008): Kirekesztettek a városközpontban. In: *Otthontalanul… Tégy az emberért!* 6., Az utcák népe, Budapest, Menhely Alapítvány – BMSZKI
Győri Péter (2010): Hajléktalan utak In: *Otthontalanul… Tégy az emberért!* 7., Mindennapi hajléktalanság, Budapest, Menhely Alapítvány – BMSZKI
Győri Péter (2013): Töréspontok. In: *Otthontalanul… Tégy az emberért!* 9., Változó és változatlan arcú hajléktalanság, Budapest, Menhely Alapítvány – BMSZKI
Győri Péter (2015): „Elmúlt négy év…" A hajléktalan emberek főbb statisztikai jellemzői, 2011 – 2014, In: *Otthontalanul… Tégy az emberért!* 11., Budapest, Menhely Alapítvány – BMSZKI
Győri Péter (2017): Hajléktalanság – romák – gyerekszegénység, *Esély*, 2017/4.
Huszadik alkalommal készült országos adatfelvétel a hajléktalan emberekről, Interjú Győri Péterrel és Gurály Zoltánnal, *Esély*, 2018/3.
Internetes hivatkozások (Letöltés: 2019. 01. 16.)
https://hvg.hu/itthon/20111228_alkotmanybirosag_koldulas_kaposvar
https://24.hu/belfold/2011/12/28/alkotmanyellenes-a-kukazas-buntetese/
https://ataszjelenti.blog.hu/2012/04/17/nem_tilos_guberalni
https://magyarnarancs.hu/egotripp/buntetes-es-balitelet-78141/
https://avarosmindenkie.blog.hu/2013/09/06/a_hajlektalansag_kriminalizaciojanak_tortenete_magyarorszagon_2010_es_2013_kozott
http://www.boon.hu/a-koldulas-buntetheto/2372062
https://avarosmindenkie.blog.hu/2015/11/27/a_koldulasrol
https://utcajogasz.hu/2017/10/jogi-informacio-a-koldulasrol/
https://www.feol.hu/hirek/neman-szabad-a-koldulast-is-sulyosabban-buntetik-1114217/
Mezei György – Bús Balázs (é.n.): *Jól megy, folytatni kell. Koldusok a 90-es évek második felében*.
Misetics Bálint (2009): Nincsen számodra hely – A hajléktalan emberek kirekesztéséről. *Café Babel* 59.
Oross Jolán (1996): Fejezetek a koldulás jogi szabályozásának történetéből. *Esély*, 1996/5. szám
Paksi Borbála és tsai (2010): Drogfogyasztás és hajléktalanság, In: *Otthontalanul… Tégy az emberért!* 7., Mindennapi hajléktalanság, Budapest, Menhely Alapítvány – BMSZKI
Tersánszky J. Jenő (1927): *Igaz regény – Saját életem*, Budapest, Nyugat

Melléklet

5. táblázat: A közterületen élő kolduló és/vagy kukázó, illetve a nem kolduló, kukázó hajléktalanok összehasonlítása néhány tényező alapján

Néhány kérdés a 2018. évi Február Harmadika adatfelvételből		Közterületen élő hajléktalan emberek		
		Nem koldul, kukázik	Koldul és/ vagy kukázik	Együtt
Válaszadók száma (fő)		1121	1134	2355
Mi az Ön legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?	Kevesebb, mint 8 általános	12%	13%	12%
	Általános iskolai 8. osztály	35%	42%	38%
Volt-e valaha állami gondozott?	*igen*	18%	25%	22%
Hajléktalannak tartja-e magát?	*igen*	73%	90%	81%
Mondták-e már Önre, hogy cigány?	*igen*	34%	43%	38%
Mi akadályozz a munkavállalásban?	A külső megjelenésem	10%	27%	18%
	Idegállapotom	10%	21%	15%
	Alkohol	13%	29%	21%
Van-e valamilyen súlyos, krónikus (tartós) betegsége?	*igen*	34%	27%	31%
Miből volt jövedelme?	Alkalmi munkából	33%	25%	30%
	Rokkantsági nyugdíjból, járadékból	13%	6%	10%
Januári jövedelme	–25 000 Ft	38%	51%	44%
Előfordul-e, hogy éhezik?	*igen*	31%	48%	39%
Aludt-e életében valamikor legalább egy hetet folyamatosan utcán, parkban, pályaudvaron vagy más közterületen? - igen		79%	93%	85%
Nem tudnám rendszeresen kifizetni lakhatásom költségeit, mert mindig történik velem valami.		58%	70%	64%
Előfordult már velem, hogy alkoholizálás, szipuzás vagy drogozás miatt kikerültem az utcára.		34%	49%	41%
Az alkoholizálás, vagy más kábítószer használata megakadályozza, hogy a jelenleginél jobb körülmények között lakjak.		24%	38%	31%
Kivel él együtt?	Egyedül	41%	37%	39%
	Csoporttaggal, bandataggal (barátok, haverok)	26%	39%	32%
Hogyan szokott ennivalóhoz jutni?	Vásárolok, adnak	45%	29%	37%
	Adnak, találok	5%	24%	14%
	Vásárolok, adnak, találok	5%	19%	12%
	Vásárolok	23%	5%	14%

folytatódik

Néhány kérdés a 2018. évi Február Harmadika adatfelvételből		Közterületen élő hajléktalan emberek		
		Nem koldul, kukázik	Koldul és/ vagy kukázik	Együtt
Vásárolja-e az alkoholt, amit megiszik?	Nem iszom alkoholt	24%	13%	19%
	Igen, egy részét	38%	60%	49%
Előfordul-e, hogy nehezen jut WC-zési lehetőséghez?	*igen*	29%	56%	42%
Előfordul-e, hogy nem tud rendszeresen tisztálkodni?	*igen*	36%	60%	47%
Előfordult-e az elmúlt évben, hogy rendőrökkel volt dolga?	*igen*	36%	49%	42%